

د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

لسم ټولگی

Ketabton.com

۱۳۹۸ هـ.ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل خلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه بان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

لسم ټولگی

۱۳۹۸

ه.ش

د کتاب خانگرتیاوې

مضمون: مدني زده کړې

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د مدني زده کړو د خانگې علمي او مسلکي غړي

ادیت کونکي: د پښتو ژبې د ادیت د خانگې علمي او مسلکي غړي

ټولگی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکونکي: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکي: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وپس او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره

محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک نه نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهی لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکي، زده‌کوونکي، کتاب، ښوونځي، اداره او د والدينو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړيتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تاسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور يو، چې د باکفيمته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنيو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مديرانو څخه په درناوي هيله کوم، چې: د هېواد بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېږدولو کې، هيڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د يوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کونښن وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پيل کړي، چې دنن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د يوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني متمدن او ګټور اوسېدونکي وي. همدا راز له خوږو زده‌کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده‌کړې په پروسه کې د ځيرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدريس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم. د معياري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزير

دکتور محمد ميرويس بلخي

سرلیکونه

مدني زده کړې

۱	..... فرهنگ
۲	..... د خپرکي موخې
۳	..... فرهنگ
۹	..... د فرهنگ ځانگړتياوې (خصوصيات)
۱۳	..... فرهنگ او ټولنه
۱۷	..... کوچني فرهنگونه
۲۱	..... فرهنگي اړيکې
۲۷	..... دويم خپرکي: ټولنيزې ډلې
۲۸	..... د خپرکي موخې
۲۹	..... ډله (گروپ)
۳۳	..... د ډلو جوړښت (شکل)
۳۷	..... د ډلې مشرتوب (رهبري)
۴۱	..... دريم خپرکي: ټولنيز بنسټونه
۴۲	..... د خپرکي موخې

٤٣	.....	١) ٲولنيز بنسٲ
٤٧	.....	٢) ٲولنيز بنسٲ
٥٣	.....	٣) ٲولنيز بنسٲ
٥٧	.....	د نهادونو متقابلې اړيکې
٦١	.....	څلورم څپرکي: پراختيا
٦٢	.....	د څپرکي موخې
٦٣	.....	پراختيا څه ته وايي؟
٦٧	.....	فرهنگي پراختيا
٧١	.....	اجتماعي - سياسي پراختيا
٧٥	.....	اقتصادي پراختيا
٧٩	.....	د پراختيا او وروسته پاتې والي عوامل
٨٥	.....	پراختيا او د ژوند چاپيريال
٩١	.....	د څپرکي لنډيز

لوهری خپرکی

فرهنگ

- په دې خپرکي کې به په لاندې لو ستونو پوه شئ.
- فرهنگ څه شی دی؟
- د فرهنگ ځانګړتیاوې
- فرهنگ او ټولنه
- فرهنگي اړیکې

د څپرکي موخې

زده کوونکي په دې څپرکي په پای کې:

له فرهنگ، کوچني فرهنگ، دودونو، ارزښتونو او ټولني سره بلدتيا پيدا کړي.

• د فرهنگ غوره او عمده عناصر به توضیح کړای شي.

• فرهنگي ځانگړنې (خصوصيات) به توضیح کړای شي.

• کوچنی فرهنگ، فرهنگي تضادونه او فرهنگي يرغل به توضیح کړای شي.

• د ملي فرهنگ د ساتنې او د ټولنيزو قوانينو، قواعدو او ارزښتونو له منلو سره به لېوال شي.

فرهنگ

خبرې پرې وکړئ

خرنگه چې په ټولنيز ژوند کې ليدل کېږي:

- خلک خپل زامن د ښوونځي له تگ څخه د مخه جومات ته استوي چې ديني زده کړې، اسلامي اساسات زده کړي او په شپږ يا اوه کلنۍ کې يې په ښوونځي کې شاملوي.

- کله چې دوه ملگري سره مخامخ شي يو بل ته سلام اچوي، يو بل ته لاس ورکوي او د بېلېدو په وخت کې خدای په امانې کوي.

- کله چې ترافیکي اشاره سره شي، موټروان خپل موټر د پليو د تېرېدو لپاره دروي.

- کله چې د يوې کورنۍ کوم غړی مړ شي، د هغه خپل خپلوان گاونډيان کليوال او د محلي خلک د هغه په جنازه کې شريکېږي، بيا يې خاوروته سپاري او بيا د هغه لپاره د دعا کولو مجلس جوړېږي. خپلوان ملگري آشنایان د مړي کورنۍ ته ډاډينه ورکوي.

- کله چې د ډوډۍ خوراک پای ته ورسېږي، تر دسترخوان چاپير خلک د دعا لاسونه پورته کوي او د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) شکر پر ځای کوي.

دا يوازې د هغو کړو او رواجونو څو بېلگې دي چې په مجموع کې يو فرهنگ جوړوي.

ستاسې په آند!

۱- خلک ولې پورتنی کارونه سرته رسوي؟

۲- که چيرې دغه ياد شوي کارونه ونه کړي، نو له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟

انسان د پیدایښت له اولې ورځې څخه په زده کړه پیل کوي. کرار کرار د کورنۍ غړي پیژني، له ټولنیزو وړتیاوو، پوهې او قواعدو سره اشنایي پیدا کوي او کله یې چې عمر زیاتېږي له هغو سره لازيات اشنا کېږي او په مختلفو ځایونو او بېلابېلو شرایطو کې داسې کړه کوي چې د ټولني غوښتنه ده او بالاخره د خپلې ټولني دود، دستور، کړه وړه او کلتور زده کوي.

انسان کله چې په ټولنه کې قدم کېږدي د یوې ژبې په زده کولو او د ټولني له قواعدو او دودونو سره د بلدتیا په پایله کې کولای شي له انسانانو سره اړیکې وساتي. زده کړه وکړي، هغه نوروته ولېږدوي او خپلې کړنې همغږې کړي.

خلک د فرهنگ له لارې کولی شي هغه وړتیاوې ترلاسه کړي چې د ژوندي پاتې کېدو او پايښت لپاره په مختلفو طبیعي چاپېریالونو کې لازمي دي، د بیلگې په توگه: څرنگه خوراکی توکي راټول او پاخه کړي، څرنگه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

د فرهنگ تعريف

په ژبنيو فرهنگونو کې د فرهنگ اصطلاح د دود، دستور، نظریاتو، هنر او د ژوند کولو د طریقې یوه پیچلي پدیده ده چې د قومونو د تاریخي تجربو په لړ کې یې شکل موندلی دی.

له دې کبله د ټولني ټولو مادي او معنوي لاسته راوړنو او شتمنیو ته فرهنگ ویل کېږي. د فرهنگ د مفهوم د تحلیل او تجزیې په پایله کې کولای شو څو ډوله عناصر تشخیص کړو چې هر یو یې د فرهنگ په جوړښت او شکل کې رول او اغېز لري.

د فرهنگ غوره عناصر عبارت دي له: عقایدو (باورونو)، ارزښتونو، قواعدو، سمبولونو (نښو) او مادي او معنوي میراثونو څخه.

۱- ارزښتونه

د لاندینيو مطالبو په اړه بحث او خبرې وکړئ:

۱- ښوونکي، مور او پلارته درناوی کول،

۲- له کوچنیانو سره مرسته او پر هغو شفقت کول.

۳- ملگرو ته دروغ ویل او سپکاوی کول.

د دې کړنو د سرته رسولو او يا سرته نه رسولو په پايله کې تاسو ته څه احساس پيدا کېږي؟
 ښوونکي، مور او پلار ته درناوی کول يو مثبت ارزښت دی. مور او پلار تاسو ته د ژوند ټولې
 آسانتياوې برابروي. يعنې خواږه، کالي د استوگنې ځای، د ښوونې او روزنې اسانتياوې او داسې
 نورې اړتياوې را پوره کوي، له دې کبله ضروري ده چې د هغوی درناوی وکړئ. ښوونکی مور
 ته علم او د ژوند کولو وړتياوې را زده کوي. ښوونکی د زده کوونکو معنوي پلار دی.

د اسلام په مقدس دين کې دروغ ويل او خپل ملگري يا دوست ته سپکاوی کول لويه گناه او بې
 ارزښته عمل دی چې انسان بايد له هغه څخه ډډه وکړي. ارزښت کېدای شي ډول ډول رېښې
 ولري. څرنگه چې د انسانانو ارزښتونه په لومړۍ درجه کې د هغوی له بيالوژيکي اړتياوو څخه
 سرچينه اخلي، نو انسان هغو پديدو ته امتياز او ارزښت ورکوي چې په ښه ډول او زياته پيمانه
 وکولای شي د هغه اړتياوې پوره کړي. د مثال په توگه: کله چې انسان وري وي هغه ته خواږه
 ارزښت لري او کله چې تبری وي هغه ته اوبه ارزښت لري. اسلام چې کومو کارونو ته انسانان
 هڅوي او يا د هغو کارونو دستور ورکوي، هغه کار ارزښت بلل کېږي او له هغو کارونو نه يې
 چې منع کوي هغه ته بې ارزښته کار ويل کېږي.

د ژوند په اوږدو کې وار په وار ځينې خاصې چارې د ټولنې ټولو او يا ډېرو غړو ته مهمې گڼل
 کېږي. د بيلگې په توگه:

- د يوه هېواد لپاره عزت او خپلواکي،
  - د ملگرو او دوستانو تر منځ صداقت، صميميت اورښتینولي،
  - د مسلمانانو لپاره د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ)، عبادت او بنده گي يو غوره ارزښت دی.
- دوی د دې چارو په عملي کېدو سره خوښي څرگندوي. که چېرې څوک دې چارو ته سپکاوی
 وکړي او يا د هغو د عملي کېدو مخه ونيسي، د ټولنې د وگړو له سخت غبرگون سره مخامخ
 کېږي. دې چارو ته چې د ټولنې لپاره اهميت لري ارزښت ويل کېږي. نو له دې امله فرهنگي

ارزښت داسې معيار او اندازه ده چې خلک د هغه په واسطه د يو شي يا يو شخص مطلوبيت، بښگڼه او بښايست ارزوي او هغه د خپل ټولنيز ژوندانه لارښود گڼي.

۲- قواعد

قواعد د ټولنپوهنې د علم له نظره هغه مقررات او طرزالعملونه دي چې ټولنه د هغو له لارې د خپلو غړو کړنو او چلندونو ته سمون ورکوي. يو وگړی په ټولنيز ژوند کې سره له دې چې له آزادي او حقونو څخه برخمن دی، خود دې په څنگ کې له ځينو محدوديتونو سره هم مخامخ کېږي. څوک چې په ټولنه کې ژوند کوي نشي کولی په آزاده توگه او هر ډول يې چې خوښه وي عمل وکړي. هغه بايد د ټولني د پايښت لپاره په ځانگړو چارو لاس پورې کړي. که تاسې د فوتبال د ټيم لوبغاړي ياستئ، بايد د فوتبال د لوبې قواعد مراعات کړئ. تاسې دا آزادي نه لرئ چې له توپ څخه په هر ډول چې زړه مو غواړي کار واخلي. له دې کبله هغه چارې چې يو وگړی يې د ټولني ديو غړي په توگه سرته رسوي، قواعد گڼل کېږي او که چېرته له هغو څخه سر غړونه وکړي سزاوړکول کېږي.

قواعد هغه مقررات دي چې خلکو ته ورنښي په ځانگړو حالاتو کې څرنگه عمل وکړي، څه ووايي او څرنگه فکر وکړي، قواعد زموږ د ټولو اعمالو لارښود دي.

ځيني قواعد د خلکو لپاره ډېر سپېڅلي دي او له هغو څخه سر غړونه د زغم وړ نه وي. ځيني قواعد تقريباً اختياري دي او د سر غړونې په صورت کې چاته سزانه ورکول کېږي. دا ډول قواعدو ته قومي طريقې يا عامه عرف ويل کېږي، هغه فرهنگي قواعد چې رسمي بڼه لري او له هغو څخه د سر غړونې په صورت کې د سزا وړانديز شوی دی قانون نومېږي.

د بيلگې په توگه: د مخدره توکو کرل، په ناجايزه توگه کارول او ليرډول رسمي سزالري.

۳- عقايد: ديني عقيدې هم د ټولنيزو عقيدو يوه برخه بلل کېږي. زموږ خلک له اسلامي

عقایدو څخه پیروي کوي. اسلام داسې دین دی چې د انساني ژوندانه ټولې اړوندې برخې رانیسي. دا دین خورا غني او شتمن فرهنگ لري. دا فرهنگ د (وچې) پر بنسټ او له اسلامي تعلیماتو څخه سرچینه اخلي. په لنډه توګه عقیده او باور د ټولني اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولني لوړ ارزښتونه منعکسوي، لکه: د دیني اعتقاداتو اصول، د خدای جل جلاله عبادت کول، د لمانځه ادا کول، روژه نیول او زکات ورکول.

۴- **سمبولونه (نښې):** سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندويي دي چې انسان په ورځني ژوند کې ورسره مخامخ کېږي. همدارنګه سمبولونه هر ډول فزیکي پدیدې (کلمه، څیز، غږ، احساس، بوي، حرکت، مزه) او داسې نوروته هم ویل کېږي چې خلک هغو ته ارزښت او معنا ورکوي. سمبول داسې څیز دی چې معنا څرګندوي، لکه: ملي بیرغ، ملي سرود، مجسمه او داسې نور. همدارنګه سمبول په یوه ټولنه کې د یو بنسټ شتون رانښيي، د بېلګې په توګه: ملي بیرغ مور ته خپل دولت را په یادوي، ملي سرود د ټولو قومونو او د هېواد د ټولو اوسېدونکو وحدت نښه او سمبول دی. د ښوونځي جامي (یونیفورم) مور ته دا رانښيي چې د ښوونځي زده کوونکي یو. په ټولنه کې د سمبول او نښې اساسي نظام ژبه ده، ژبه په ټولنیز ژوندانه کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي. همدارنګه ژبه د فرهنگ د عناصرو له ډلې څخه یو عنصر دی چې د فرهنگ د دوام او لېږد سبب کېږي، ژبه نه یوازې دا چې په خلکو کې د فرهنگ د متقابل غبرګون او د فرهنگ د دوام سبب کېږي، بلکې: د ټولني د غړو د نظریاتو او فکرونو د رغونې سبب هم ګرځي. فکر د ژبې له لارې په ژوند کې ښکاره او عملي کېږي. جوته ده چې د تمدن او شتمن فرهنگ پرمختګ، د یو قوم د افکارو او نظریاتو په رغونې پورې اړه لري چې د ژبې له لارې ژوند ته لاره پیدا کوي. له ژبې پرته انسان نشي کولی کوم ډول چې اوس دی داسې واوسي.

د لوست تکرار

- ۱- د فرهنگ اصطلاح د ژوند داسې طریقې ته ویل کېږي چې د یوې ټولنې غړي یې زده کوي، عملي کوي یې او له یوه نسل څخه یې بل نسل ته لېږدوي.
- ۲- ارزښت په ټولنه کې هغه دودیزې او رواج شوي مفکورې دي چې مور ته رابښي چې کوم شي سم دی او کوم شی ناسم دی.
- ۳- قواعد هغه مقررات او هیلې دي چې د هغو په واسطه ټولنه د خپلو غړو کړنې او کړه وړه تنظیموي.
- ۴- عقیدې، هغه اعتقادي او هر اړخیز اصول دي چې د اجرا کیدو له ذمه واری سره په څنګ کې د ټولنې او پخت ارزښتونه منعکسوي.
- ۵- سمبول هغه نښه ده چې معنا څرګنده او روښانه کوي. لکه: ملي بیرغ، د سرې میاشتي نښان او داسې نور.
- ۶- ژبه د وینا او لیکنې د سمبولونو او نښو مجموعه ده چې د هغو یو ځای کیدل (ترکیب) معناوې تولیدوي او د وګړو اړیکې سره ټینګوي.

پوښتنې

- ۱- فرهنگ څه ته وايي؟
- ۲- ارزښت تعريف کړئ.
- ۳- د قواعدو نه مراعاتول د ټولنې د يوه غړي لپاره څه پايلې لرلی شي؟
- ۴- ستاسو په اند، انسان ژبه څرنگه، چیرته او څه ډول زده کوي؟
- ۵- دغو شيانو لکه: بیرغ، د ښوونځي یونیفورم، ملي سرود ته ولې سمبول ویلای شو؟

کورنۍ دنده

د قواعدو، ارزښتونو او سمبول په اړه یو یو مثال ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

د فرهنگ ځانگړتياوې

خبرې پرې وکړئ!

که مو پام کړی وي په کومه سیمه یا ښار کې چې تاسې ژوند کوئ، دود او دستور یې د بل ښار او یا هېواد سره توپیر لري ستاسې په اند:

- په دود او دستور کې د دې توپيرونو علت څه شی دی؟
  - آیا کولی شو یو فرهنگ له بل فرهنگ نه غوره وپولو؟
  - ولې د فرهنگونو تر منځ د ښه والي او بدوالي معیار نشته؟
- د پورتنیو پوښتنو ځوابونه به په دې لوست کې ومومئ.

۱- فرهنگ یوازې د انسان ځانگړنه ده: خدای جل جلاله انسان ته عقل او شعور ورکړی دی او په زیاته کچه په هغې پوهې چې په ټولنیز ژوند کې یې زده کوي عمل کوي. په داسې حال کې چې حیوانات په ارثي توگه عمل کوي او د هغوی د زده کړې ځواک کم دی. د انسانانو د ژوندانه په اوږدو کې داسې عادي او ساده څیزونه چې نور ژوندي موجودات هم هغو ته اړ دي، د فرهنگ په چوکاټ کې داخلېږي. د بیلگې په توگه: انسان د نورو موجوداتو په توپیر که چېرته وری هم وي بیا نو په خپل ټاکلي وخت خواړه خوري، خو داسې هم پېښېږي چې کله بیا وری یا تېری هم نه وي، نو خوراک او څښاک کوي. وگړي وزرونه نه لري چې والوڅي، خو هوایي جهاز جوړوي. گړندی تللي نشي، خو موټر جوړوي. کولی شي درې وخته خواړه وخورې او یا په ځانگړو آدابو سره جومات ته ننوځي. پرنجیدل یو طبیعي عمل دی، خو له پرنجیدو وروسته انسانان مختلف غبرگونونه څرگندوي چې له بېلو بېلو فرهنگونو څخه استازیتوب کوي. یو وایي وبخښئ، بل وایي (الحمدالله) او په ځواب کې یې رَحْمَكُ اللهُ وایي او یا هم دعا کوي.

۲- فرهنگ د زمانې په اوږدو کې شتمن کېږي، لوړېږي او وده کوي

خومره چې پر یو قوم ډېر وخت تیر شوی وي او ډېره موقع او فرصت یې لاس ته راوړی وي، نو کولای شي په زیاته پیمانې معنوي پانګه زیرمه کړي او ښه دودونه د بدو دودونو پر ځای راولي. فرهنگي پانګه هغه مهال لاس ته راځي چې په یوه ټاکلي وخت کې هغه څه چې په فرهنگ کې اضافه کېږي له هغه څه نه زیات وي کوم چې له منځه ځي، نو له دې کبله فرهنگ ښه او غوره اخلاقي موازین او مذهبي عقیدې، دود او دستور اخلي او ځان ته پرې وده ورکوي. فرهنگ یوه ژوندۍ پدیده ده، له دې کبله باید متحرکه او خوځنده وي، د فرهنگ دریدل د هغه مرګ دی.

۳- فرهنگ یوه نسبي (نژادي) پدیده ده

هیڅ ګروپ او یا قوم دا نه مني چې د هغو فرهنگ ټیټ او بد دی. ټول فرهنگونه د کورني نظام د یوې ځانګړې ژبې او شکل درلودونکي دي. د انسان د کړنو سموالی او ناسموالی، ښه والی او بد والی په بشپړه توګه د همغې ټولنې د مروج فرهنگ، دود او دستور سره تړاو لري. په یوه ټولنه کې رواج شوی عرف او عادت کیدای شي بد د ښه په ښه وښيي او هغه څه چې یوه ورځ منلي شوي وو، کیدای شي یوه ورځ نه منونکي وبلل شي. همدارنګه هغه شی چې په ټولنه کې ښه عمل بریښي په بله ټولنه کې کېدای شي تېروتنه وبلل شي.

۴- هر فرهنگ د لېږد او زده کړې وړ دی

هره ټولنه یو فرهنگ لري او د یو فرهنگي میراث په توګه له یوه نسل نه بل نسل ته لېږدول کېږي او موږ ته دا رازده کوي چې څرنګه هغه مسایل چې موږ له هغو سره مخامخ کېږو، حل کړو، څرنګه خپلې اړتیاوې په ښه توګه پوره او په ښه ډول ژوند وکړو. دا یو فرهنگ دی چې موږ ته له تېرو نسلونو څخه راپاتې دی په دې فرهنگ کې دیني بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقیدې، قوانین، رواجونه، علوم او صنایع شامل دي.

۵- فرهنگ عام خو ځانګړی هم دی

فرهنگ د انسان د مادي او معنوي لاس ته راوړنو په توګه، په انساني ټولنه کې عام دی. په ټولو انساني ټولنو کې (وړوکې او که لویه، ساده او که پیچلې وي) یو عمومي او ګډ فرهنگ لیدل کېږي. خو د فرهنگ له عامتوب سره سره هر ټولنیزه ډله د اقتصادي ښې، خپلوۍ، مقرراتو، دیني مناسکو، ژبې، ادبیاتو او هنر په برخه کې خپلې ځانګړې تګلارې لري او هېڅ داسې

فرهنگي پديدې او شرايط نشته چې په دوو قومونو، دوو ټولنو او يا دوو ټولنيزو ډلو کې يو بل ته ورته والی ولري. په بل عبارت: د هرې ټولنې فرهنگ د همغې ټولنې پيداوار دی يعنې يوازې په همغې ټولنې پورې ځانگړی دی.

۲- فرهنگ ثابت خو بدلېدونکی هم دی

ټولې ټولنيزې او غير ټولنيزې پديدې اختراعات، تجربې، مهاجرتونه او داسې نور د وخت او ځای له غوښتنې سره سم بدلون او وده کوي. کله چې فرهنگ په يوه ټولنه کې زده کېږي او د منلو وړ کېږي، ثبات او دوام پيدا کوي. په حقيقت کې هغه عوامل چې فرهنگ ته بدلون ورکوي، که قوي او ځواکمن نه وي د ټولنې غړي د فرهنگ د بدلون پر وړاندې مخالفت او مقاومت کوي.

د بيلگې په توگه: په هر فرهنگ کې د جامو اغوستلو ځانگړې طريقه موجوده ده. يوازې هغه مهال دا طريقه او رواج بدلون مومي چې د نوي فرهنگ (فرهنگي نوښت) تر اغيز لاندې راشي او د ټولنې د اکثريت خلکو د مننې وړ وگرځي. خو دا بدلون په فرهنگي ساحو کې دومره کرار او ورو دی چې په ورځنيو ليدنو کتنو کې نه احساسېږي او نژدې ثابت معلومېږي.

۷- د فرهنگ منل اجباري، خو په عين حال کې اختياري هم دی

انسان د ژوند له لومړۍ ورځې څخه خوړل، کښېناستل، خبرې کول، اغوستل او بالاخره د ارزښتونو پيژندنه که وغواړي که ونه غواړي زده کوي. د دې لپاره چې يو وگړی وکولی شي په ټولنه کې ژوند وکړي هغه اړ دی چې ژبه، دين، مذهب، د خوړلو طريقه، د جامو اغوستل، دود او دستور، رسم او رواج زده کړي. لنډه دا چې ټولې هغه کړنې او فکرونه زده کړي چې ټولنې، توکم، قشر، ټولنيزې ډلې او بالاخره ښار او سيمې ته چې په هغه کې ژوند او وده کوي، د منلو وړ وي. نو له همدې کبله وايو چې د فرهنگ زده کړه اجباري او له فشار سره يو ځای ده، خو انسان نظر په هغو جسماني فکري، رواني، علمي او ټولنيزو ځانگړتياوو چې لري يې، د پوهې په هغه چوکاټ کې چې په ټولنه کې يې زده کوي نه پاتې کېږي او اختيار لري چې پر مخ لاړ شي او خپل ځان د اختيار حريم ته ورسوي. فرد د (جبر) په وړاندې اختيار هم لري، که نه نو دا ټول اختراعات او کشفیات به نه کيدل او دا ټول پر مختگ به ناممکن و. دا ټول د دې ښکارندوی دي چې انسان د اختيار لرونکی دی او د انتخاب قدرت لري. کولای شي چې خپل ځان د اجبار له ولکې څخه وباسي.

د عام فرهنگ نور ډولونه هم د پوهانو له خوا تشخیص شوي دي چې له دې ډلې کولی شو له هنر، بدني سينگار، لوبو، تحفي ورکولو، ټوکو او روغتيايي قواعدو نومونه واخلو. فرهنگي ځانگړتياوې د يوې ټولنې د افرادو د کړو وړو په ځانگړتياوو غوڅ اغيز اچوي. د هرې ټولنې وگړي په فرهنگي چوکاټ کې د ټولنې له فرهنگي ځانگړتياوو څخه سر غړونه نه کوي. زيات خلک د خپلې ټولنې له فرهنگ څخه پيروي کوي، ځکه په مستقيمه او غيرمستقيمه توگه يې د هغه زده کړه کړې ده. هغوی ممکن له دې لارې له يوازيتوب نه خلاصون پيدا کړي او له خپلې ډلې سره يو ځای شي، ځکه چې په ټولنيز ژوند کې نظم او سمون گټور بولي.

د لوست تکرار

• فرهنگ يو ټولنيزه او په ټولنيزو اړيکو پورې تړلې پديده ده. د ټولنپوهنې له نظره هر څوک فرهنگ لري او داسې انسان نشته چې فرهنگ ونه لري.

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

پوښتنې

- ۱- آیا داسې فرهنگونه شته چې نسبت بل فرهنگ ته ښه او اوچت وي؟
- ۲- د فرهنگ عامې ځانگړتياوې کومې دي؟ له بيلگې سره يې ووياست.
- ۳- ولې وايو چې فرهنگ يوازې د انسان ځانگړنه ده؟
- ۴- آیا داسې انسان پيژنئ چې فرهنگ ونه لري؟
- ۵- لاندې مطالب مطالعه کړئ، سمې جملې په (✓) علامې سره او غلطې جملې په (×) علامې سره په ښه کړئ.

- الف- د انسان او ژويو ترمنځ اساسي او اصلي توپير د انسان د فرهنگ لرل دي. ( )
- ب- فرهنگ نسبي نه دی. ( )
- ج- فرهنگ د زمانې په اوږدو کې غني کېږي، لوړېږي او وده کوي. ( )

کورنۍ دنده

زمور د هېواد او بهرنیو هېوادونو فرهنگي ځانگړتياوې سره پرتله او د څلورو مثالونو په ورکو لوسره يې د ټولگي پر وړاندې بيان کړئ.

فرهنگ او ټولنه

خبرې پرې وکړئ

خرنگه چې په تېرو درسونو کې مو زده کړل چې انسان په ټولنه کې زېري، په ټولنه کې وده کوي، زده کړه کوي او زده کړه ورکوي. د يو لړ قوانينو او مقرراتو په منلو سره خپل ژوند ته ادامه ورکوي چې د يو لړ فرهنگي عناصرو د پيدايښت لامل گرځي. ستاسې په آند:

- فرهنگ د ټولنيز ژوند په کومو برخو پورې تړاو لري؟

- که چيرته ټولنه مو جوړه نه وي، نو فرهنگي عناصر به څنگه دوام پيدا کړي؟

د انسان، ټولنې او فرهنگ اصطلاحات، سره له دې چې د مفهوم له لحاظه سره بېلولای شو، خو په حقيقت کې د دوی تر منځه ډېرې نژدې او عيني اړيکي موجودې دي. هېڅ فرهنگ له ټولنې پرته نشته او هېڅ ټولنه نشته چې فرهنگ ونه لري. **ټولنه**، هغه منظمې او متقابلې اړيکې دي چې انسانان يې په خپلو کې سره لري. **فرهنگ** د انسانانو د ژوند لاروچارو، ارزښتونو، دود، دستور او د دوی له خوا د توليد شويو توکو په معنا دی. د دې لپاره چې فرهنگ ښه وپېژنو بايد د فرهنگ مخکښو او اوسنيو اړخونو ته پام وکړو.

- د فرهنگ مخکښي اړخونه رسم او رواج، دودونه او سنتونه دي.

- د فرهنگ اوسني اړخونه مور ته نوي فرهنگ او د هغه ځانگړتياوې چې نن ليدل کېږي، راپېژني. خدای جل جلاله دا د خاورو نړۍ پيدا کړه او انسان چې په دې نړۍ کې ژوند کوي، د خدای جل جلاله په حکم يې له هېڅ نه هستۍ ته پل کيښود. او د ځمکې په سر له خپرېدو نه وروسته يې په ژوند کولو پيل وکړ. بيا دې ډلو په خپلو کې ځانگړي رواجونه او دودونه

وموندل. نن مهال د خلکو او هېوادونو د پراختیا له امله نوي رواجونه، دودونه او فرهنگونه لیدل کېږي.

د فرهنگ اصطلاح، په عامو خبرو اترو کې معمولاً کره او ظریفو هنري او ادبي سلیقو ته اشاره ده، خو د ټولنپوهنې له نظره دا اصطلاح ډېره پراخه او په دې معنا ده چې هر څوک په ټولنه کې ژوند کوي، فرهنگ لري. ټول شیان او نعمتونه چې خدای جل جلاله د ځمکې پرمخ د خپلو بنده گانو د گټې اخیستو لپاره پیدا کړي دي، په فرهنگ کې ورگډ دي چې انسانان په هغه کې برخه لري. دا شیان په دوه ډوله دي: مادي شیان او معنوي شیان چې فرهنگ هم پر همدې بنسټ په دوو برخو، مادي او معنوي فرهنگ وېشل کېږي:

- مادي فرهنگ هغه مادي شیان دي چې خدای جل جلاله پیدا کړي، انسانان ترې گټه اخلي او له هغو څخه مصنوعات او د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره وسایل جوړوي. لکه: ماشینونه، جامې، مدرسې، کارخانې، بناونه، کتابونه، فضايي بېړۍ، مجسمې او داسې نور.

- په معنوي فرهنگ کې ژبې، فکرونه، عقاید، قواعد، دود، رسم اورواج، کیسې، وړتیاوې او سیاسي نظامونه شامل دي.

ټولنه د خلکو هغې ډلې ته ویل کېږي چې یوه اوږده موده یې یوځای ژوند کړی وي، یوه ټاکلې سیمه یې په خپله ولکه کې راوستې وي او په پایله کې په دې توانېدلي وي چې له نورو ډلو څخه په توپیر سره یې خپلو ځانونو ته د یو ټولنیز واحد په توگه سمون ورکړی وي.

که چیرې داسې وپولو چې ټولنه د نسبتاً تل پاتې ډلې چې له بنځو، نارینو او کوچنیانو چې د خپلو اړتیاو د لېږې کولو لپاره یو له بل سره مرسته کوي جوړه شوې وي، نو فرهنگ هماغه د گډو ارزښتونو او وسایلو مجموعه ده چې د اړتیاو د لیرې کولو لپاره جوړېږي او له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالېږي. هېڅ ټولنه له خپل ځانگړي فرهنگ نه پرته شتون نه لري. ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده چې په یوه فرهنگ کې برخه ولري او دا روښانه ده چې له فرهنگ نه دگټې اخیستلو سره جوخت په هغه کې فعال رول هم لوبوي. فرهنگ د یوې ډلې د ژوند کولو طریقه ده او ټولنه د خلکو هغه منظمه ټولگه ده چې د ژوند کولو منظمه طریقه او شیوه لري. په ساده ژبه ویلای شو چې ټولنه یعنې خلک او فرهنگ یعنې د خلکو د کړو وړو طریقه او روش.

د دې ځانگړنو له څرگندونې نه دا پایله لاس ته راځي چې د ټولنې او فرهنگ بېلېدل ممکن نه دي. ځکه چې ټولنه به له فرهنگ پرته د بې هویته خلکو مجموعه وي. سمه ده چې ټولنه د فرهنگ د ودې زانگو گڼل کېږي، خو د گډ ژوندانه او ټولنیزو اړیکو مفهوم او معنا د فرهنگ په واسطه لاس ته راځي. دا کار لږ تر لږه په ذهني توگه د امکان وړ دی چې فرهنگ له ټولنې

نه جدا کړو، فرهنگ د ټولنې د ژوند له طريقې نه تشکيل شوی دی او ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده، چې له يو بل سره متقابل عمل لري چې په يوه فرهنگ کې سره شريک دي. خو دا دوه مفهومه ډېرې نږدې اړيکي لري. څرنگه چې يو فرهنگ له ټولنې پرته چې دا فرهنگ ساتي وجود نشي درلودي او له فرهنگ څخه پرته فرد او انساني ټولنه نه شي کولی ژوند ته دوام ورکړي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په اند فرهنگ ته د نړۍ د وگړو د اړتيا علت څه دی؟

انسانان په دې دليل فرهنگي نظامونه منځ ته راوړلي چې هغو ته اړتيا لري. نظامونه پراختيا مومي ترڅو متقابل عمل او سمون ورکول اسانه کړي. همدا اړتيا او د هغو بدلون يو فرهنگ، دود، ارزښت او رواجونه تشکيلوي چې په ټولنو کې د نظم او سمون سبب گرځي، د هغو ټولگيو چې دا فرهنگ يې منلی دی د ودې، پيوستون او ټينگو اړيکو لامل گرځي. هغه ټولنې چې په خپل حرکت او ودې کې په همدې فرهنگ او عقايدو ولاړی وي، د ټولو د منلو وړ دي د يو او بل ټولنيزو اړتياو په پوره کولو لاس پورې کوي. پوه انسانان د خپلې وړتيا او پوهې له برکته په دې بريالي شول چې غرونه، درې، ځنگلونه، ساحلي او قطبي سيمې په خپله ولکه کې راوړي، ځکه چې دوی تل په دې سيمه کې د ژوند لپاره د محيط د اماده کولو تخصصي وسايل جوړوي او اماده کوي.

ستاسې په اند کوم عوامل د بشر د بې سارو کاميابيو لامل گرځېدلي دي؟

۱- د انسانانو فکر او نوښت،

۲- د انسان مادي او معنوي اړتياوې،

۳- فرهنگ

ځواب په يوه کلمه کې، فرهنگ دی. زموږ گډ فرهنگ هماغه دی چې ټولنيز ژوند مو جوړوي. که چېرته فرهنگ له يوه نسل نه بل نسل ته نه انتقالېدلای نو هر نوی نسل به مجبور و چې د ژوند د ډېرو ساده مسائلو حل له سره پيل کړي. همدارنگه اړ به و چې د کورنۍ نظام له سره جوړ کړي، ژبه رامنځته کړي او کشف کړي، ماشينونه جوړ کړي او داسې نور. زموږ ټولنه هم لکه نورې ټولنې داسې فرهنگ لري چې له يوه نسل نه بل نسل ته ليردول شوی دی. د فرهنگ، تکنالوژي، مذهبي بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقايد او زموږ دودونه او سنتونه دي چې د رسمي او غير رسمي ټولنو له لارې انتقالېږي. ټولنه د پر مختگ په جريان کې نوې اړتياوې پيدا کوي.

ټولنه د دې اړتياوو د پوره کولو لپاره نوي وسايل جوړوي چې د نويو وسايلو او عناصرو د پيدا کېدو او د پخوانيو عناصرو د دوام په پايله کې په دوامداره توگه اضافي عناصر د ټولنې په فرهنگ ور زياتيري او ستره فرهنگي پانگه جوړوي. تاريخ راښيي چې ټولنه د اقتصادي ودې په هره مرحله کې يوه ساه(روح) لري چې هغه فرهنگ دی . که چيرته ټولنه يو جسم وبولو فرهنگ د هغه ساه گڼل کېږي. څرنگه چې زموږ ټولنه يوه اسلامي ټولنه ده او د يوې ټولنې فرهنگ هغه وخت د يوې ټولنې د ساه مقام ته رسيدای شي چې په هغې ټولنې حاکمه فضا يوه اسلامي فضا وي، خلک له اسلامي اخلاقو سره عادت شوې وي، له ديني قواعدو او مقرراتو سره آشنا او په اسلامي آدابو مؤدب شوي وي. په دې معنا چې په ټولنه کې اسلامي فرهنگ پلي شوی وي.

د لوست تکرار

- هېڅ ټولنه د هغه له ځانگړي فرهنگ پرته شتون نه لري. (۱)

.....

.....

.....

.....

پوښتنې

- ۱- ټولنه تعريف کړئ.
- ۲- څه فکر کوئ، داسې ټولنه شته چې فرهنگ ونه لري؟
- ۳- څرنگه چې فرهنگ له يو نسل نه بل نسل ته ليردي معنایي څه ده؟ يو مثال راوړئ.
- ۴- د فرهنگ پخوانی او اوسنی برخې څه توپير لري؟
- ۵- د مادي فرهنگ څو بيلگې وليکئ.
- ۶- د معنوي فرهنگ څو بيلگې وليکئ.

کورنۍ دنده

د ټولنې او فرهنگ تر منځ اړيکې په لاندیني جدول کې په لنډه توگه وليکئ.

ټولنه	فرهنگ

(۱)-گران زده کوونکي دې د دې لوست وروسته د ښاغلي ښوونکي په مرسته د لوست لنډيز پخپله وليکي.

کوچني فرهنگونه

په تېر لوست کې مو ولوستل چې کله انسانانو د ځمکې په مختلفو برخو کې ژوند پیل کړ، دې ډلو ځانگړي دودونه او رواجونه منځ ته راوړل چې یو تر بله یې په دودونو او رواجونو کې توپیر درلود. دا توپیر په نورو ټولنو او همدارنگه په خپله ټولنه کې هم لیدل کېده. څرنگه چې نن ورځ لیدل کېږي، د خلکو او هېوادونو له زیاتوالي سره جوخت، نوي دودونه، رواجونه او آداب را څرگند شول. د کوچنیو فرهنگونو په لوست کې به دا موضوع تاسې ته روښانه شي.

پرتله یې کړئ

د کور غړي او یا مو ټولگيوال په نظر کې ونیسئ، د هغوی څو گډې ځانگړتیاوې او توپيرونه وشمېرئ، اوس د لویو ډلو په باره کې فکر وکړئ. د یوه ستر هېواد، لکه: افغانستان د مختلفو سیمو خلک په نظر کې ونیسئ، د هغوی د څو گډو ځانگړتیاوو نمونې او همدارنگه د هغوی د توپيرونو نمونې څرگندې کړئ.

کوچنی فرهنگ، په لوی گروپ کې د کوچني گروپ د ژوند طریقي ته وايي. د کوچني ډلې د ژوند طریقه له یوه اړخه له اړوندې ډلې یا گروپ سره یو ډول ده او له بلې خوا ورسره توپیر لري. کوچنی فرهنگ د لوی فرهنگ زیاتره طریقي مني. خو په هغو برخو کې چې په قواعدو، مادي چارو او د کار کولو په طریقي پورې اړه ولري، دا ډله د هغو په هکله مختلف نظرونه لري. له دې جملې نه کولای شو د سیمه ییز، مذهبي، سنتي، قومي، کاري، توکمي، قبيلوي، محلي اوسیمه ییزو گروپونو، حرفوي ډلو، د خپلوی، مذهبي لږکیو او بالاخره د ټولني مختلف قشرونه هر یو یې کوچنی او ځانگړی فرهنگ لري چې د همغې ځانگړې ټولنيزې ډلې پورې تړاو لري. په عامه توگه، په هر گروپ کې د فرهنگ ځانگړی شکل او هویت موجود دی چې

کوچنی فرهنگ نو میری. په دې توگه، کوچنی فرهنگ د یوې ډلې هغو عقایدو، قواعدو، آدابو او دودونو ته ویل کېږي چې د ټولې ټولنې له عقایدو، قواعدو او دودونو سره توپیر لري. په بل عبارت، د کوچني فرهنگ مفهوم هغو فرهنگي نمونو ته ویل کېږي چې له ټولې جامعې نه یوه برخه جلا کوي.

کوچنی فرهنگ د یو هېواد د یوې ښاري اویا د کلیوالي ټولنې په ټولنیزو طبقاتو او قشرونو کې هم لیدل کېږي، د بېلگې په توگه: که ژبه په نظر کې ونیسو، دا سمه ده چې هره ټولنه یوه معینه ژبه لري چې د نورو ټولنو له ژبې سره توپیر لري، خو په آسانی سره پوهیدای شو چې کوچنیان، تنکي ځوانان، سپین ږيري، د دولت کار کوونکي، کارگران، شتمن، د ښار د سويلي سیمې اوسېدونکي، د ښار د شمالي سیمې اوسېدونکي... هر یو یې د خپلو ځانگړو کلمو، اشارو، متلونو، ویناوو او بالاخره د مخصوصو ادبیاتو او ژبو لرونکي دي.

انسانان ځي او راځي، خو ټولنه پخپل ځای ولاړه ده. انسان په هره ټولنه کې د رواج شوي او منل شوي فرهنگ له لارې له نورو سره د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي او له نورو ټولنو څخه ځان جدا او متفاوت بولي.

په یوه ټولنه کې د کوچنیو فرهنگونو تر منځ او یا د مختلفو ټولنو تر منځ فرهنگي تضادونه چې د ژوند کولو په طریقې کې او د ټولنې د وگړو د کړنو د لارو چارو له توپيرونو نه منځ ته راځي، یو طبیعي کار دی.

په ځینو چارو کې کوچني فرهنگونه یوازې له اصلي فرهنگ نه توپیر نه لري، بلکې د ټولنیزو ارزښتونو او دودونو پر خلاف هم عمل کوي. ټولنپوهان دا ډول کوچني فرهنگونه د فرهنگ ضد بولي.

خو باید په نظر کې ولرو چې د کوچنیو فرهنگونو د خلکو په باره کې قضاوت یوه ستونزمنه، پیچلې او د څیړنې وړ موضوع ده. مورږ نشو کولای چې خلکو ته یوازې د یوې گډې ځانگړتیا له امله په یوه فرهنگي مقوله کې ځای ورکړو.

د بیلگې په توگه: که چېرته د قومیت مسئله د یو کوچني فرهنگ د هويت معیار وټاکو، دا به سمه نه وي. نن ورځ په نړۍ کې میلیونونه خلک د نژاد او فرهنگ له نظره سره گډ شوي دي او نشو کولای په آساني سره هغوی د سپین، تور، افریقایي او مکزیکی په مقوله کې راولو. د اهمیت وړ ټکی دا دی چې یو ځانگړی خصوصیت نه شي کولای د خلکو د کوچني فرهنگ ټاکونکی وگرځي. ټولنپوهانو چې کوم گروپونه د کوچني فرهنگ جوړوونکي بللي دي، لاندینی ځانگړتیاوې یې په گوته کړې دي:

۱- ژبه، ارزښتونه، دودونه او گډ قلمرو (سرحد) لري.

۲- د دې ډلې د غړو متقابل عمل د نورو گروپونو په پرتله د خپل گروپ سره ډېر نژدې دی.

۳- د ټولو کوچنیو فرهنگونو گډې ځانگړتیاوې دا دي چې د هغوی غړي په خپله خوښه یا د ځینو عواملو له کبله ځان د ټولني له نورو غړو نه گوښی او جلا بولي. د دې جلاوالي دلیل هر څه چې وي (په ځینو برخو کې) د ټولني د اصلي فرهنگ له لارې څخه جلا حرکت کوي. په ځینو ټولنو، په ځانگړې توگه په کلیو کې چې هغوی د خپلو او توکم په ډلو کې او یا له یو بل نه گوښی ژوند کوي، دا توپیر او تنوع ځینې وختونه د دې ډلو تر منځ د تاوتریخوالي، د اړیکو خرابوالي او کله هم د جگړې او اخ وډب لامل گرځي.

فعالیت: د لاندینيو پوښتنو په اړه بحث وکړئ:

۱- ستاسو په اند د یو فرهنگ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترگې پټول په ټولنه کې څه پایلې لري؟

۲- ښوونه او روزنه او په ځانگړې توگه د ښوونځي چاپیریال د مختلفو فرهنگونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې څه رول لوبوي؟

له یوه فرهنگ نه انکار کول او د هغه په لاسته راوړنو سترگې پټول په هغه فرهنگ پورې د تړلو وگړو د شخصیت د یوې برخې نه منل دي. هر فرهنگ د خپلو غړو شخصیت څرگندوي. کله چې د یوې ډلې په فرهنگ سترگې پټې شي. په حقیقت کې د هغه فرهنگ د غړو ځاني شتون او یووالی له گواښ سره مخامخ کېږي. چې په پایله کې د دې ډلو تر منځ د یو بل په باره کې غلط او نا سم نظریات او عقیدې راپیدا کوي.

ښوونه او روزنه داسې نظام دی چې په هغه کې د فرهنگونو ژوند چې په حقیقت کې د ټولنو ستر او با ارزښته میراث دی ساتل شوی او نورهم شتمن کېږي. د ښوونځي ماحول کېدای شي د مختلفو فرهنگونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې خورا ښه رول ولوبوي. کله چې ټول وگړي د مختلفو فرهنگونو په درلودلو سره د ښوونې او روزنې داسې یو واحد نظام مني چې دوی په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي. نو دا وگړي په داسې نظام کې روزنه ویني چې د ارواحي امنیت نه برخمن وي، داسې امنیت درلودل د وگړو پر رغونه اغیز کوي. د داسې ټولني وگړي چې په هغې کې هر څوک د ارزښت احساس وکړي او د هویت لرونکي وي، نه یوازې له خپلې ډلې سره، بلکې د نورو فرهنگونو سره هم د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي.

انحرافي کوچني فرهنگونه

دا مفهوم د هغو ډلو لپاره کارېږي چې غړي يې له هغو دودونو او ارزښتونو څخه پيروي کوي چې د ټولني عام قوانين تر پښو لاندې کوي. دا ډول ډلې او گروپونه تقريباً په ټولو ټولنو کې ليدل کېږي، د بيلگې په توگه: د مخدره توکو د قاچاق بانډونه، د غلو او لارې شوکونکو بانډونه او داسې نور.

د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

پوښتنې

- ۱- کوچنی فرهنگ څه شی دی؟
- ۲- د فرهنگي تضاد سرچينه او منشا څه شی ده؟
- ۳- په ټولنه کې د يوه فرهنگ نه منل او دهغه د لاسته راوړنو څخه سترگې پټول څه پایلې لري؟
- ۳- د مختلفو قومونو دگډ فرهنگ په باره کې خپل نظر وليکئ.

کورنۍ دنده

په کومه سيمه کې چې ژوند کوي، د کوچني فرهنگ څو نمونې وليکئ او په ټولگي کې يې ولولئ.

فرهنگي اړيکي

خبرې پرې وکړئ

خرنگه چې په تېرو لوستونو کې مو لوستل، انسان یو ټولنیز موجود دی، انسان د دې لپاره چې په ټولنه کې ژوند وکولای شي، اړدی چې د ټولني فرهنگ زده کړي. له دې کبله له نورو سره اړیکې د ده لپاره ضروري دي. دې مطلب ته په پام سره د لاندینيو پوښتنو په باره کې خبرې سره وکړئ.

۱- فرهنگي اړیکې څه ته وايي؟

۲- د ټولني د وگړو تر منځه د اړیکو نه درلودل به څه پایلې ولري؟

۳- اړیکې او تماسونه په ټولنیز ژوند کې څه رول او اهمیت لري؟

اړیکې هغه جریان دی چې یو شخص بل شخص یا ډله د یوې موضوع په هکله له خپلو احساساتو څخه خبروي. اړیکې له بېلابېلو لارو تر سره کېږي (د انځورونو، د ریاضي نښو او شمېرو، د لاسونو د حرکت، د څیرې په حرکتونو او حتی د بدني حرکتونو له لارې) خو په ټولنه کې د اړیکو ډېر رواج شوی نظام د وینا(خبرو) او لیکلو نمونې دي چې موږ هغې ته ژبه وایو. ټولنه د وگړو مجموعه ده چې په گډ چاپیریال کې ژوند کوي او گډ بنسټونه، فعالیتونه او گلې گټې لري. خو که هغوی په یو ډول یو له بل سره اړیکې ونه لري. حتی نشي کولی له خپلو گډو گټو نه خبر شي او یا گډ هدف ته ورسېږي. نو پایله یې روښانه ده. د اړیکو نه شتون یعنې د ټولني نه شتون. خرنګه چې په تېرو درسونو کې مو لوستل فرهنگ د یو نښلونکي او پیوند ورکونکي ځواک په توگه عمل کوي او د هغو ځانگړتیاوو له امله چې لري یې خلک د نظریاتو، عقایدو، گډو دودونو، رواجونو له نظره او د فرهنگ د لېږد، ذخیرې، رواج او خپرېدو له لارو سره نښلوي. که چېرته یو فرهنگ له نورو فرهنگونو سره اړیکه ولري د فرهنگي استقرار یا رواج کېدو له امله په دې فرهنگ کې بدلون راځي.

اشاعه: د پوهې خپرېدل له یوه فرهنگ نه بل فرهنگ ته او یا د یو فرهنگ په منځ کې د

مختلفو ډلو تر منځه د پوهې خپرېدلوته اشاعه وايي: اشاعه هغه وخت پېښېږي چې يو گروپ يا ډله د بلې ډلې ارزښتونه، دودونه، افکار، رسمونه، رواجونه او مادي شيان اقتباس کړي او گټه ترې واخلي.

فرهنگ داسې ځانگړې علم نه دی چې په يوې مخصوصې طبقې پورې اړه ولري. دا داسې يوه قاعده او لاره ده چې ټولنه د فکرونو له ټولو ډولونو او ټولنيزو توپيرونو سره سره د هغه غوښتونکې ده، د فرهنگونو په وده کې اساسي عنصر د هغوی ترمنځ د اړيکو ډول دی. اوس مهال زياتره وخت اړيکې او تماسونه د ټولنيزو اړيکو د وسایلو په واسطه سرته رسېږي، رسنۍ يا د اړيکو وسایل په دوه ډوله دي: هغه رسنۍ چې پيغامونه يې مخامخ او د شخصي او مستقيم تماس په توگه د پيغام ورکونکي او پيغام اخيستونکي ترمنځ تبادلې او لېږدول کېږي. لکه: خصوصي خبرې اترې، خصوصي ليکونه او داسې نور. هغه ټولنيزې رسنۍ چې خپل پيغامونه ډېرو خلکو ته چې له هغو سره هېڅ ډول مستقیمه اړيکه نه لري رسوي. چې دا رسنۍ عبارت دي له: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنېټ، سينمائي فلمونه، مجلې او کتابونه.

د ډله ييزو اړيکو وسایل، د پروگرامونو په خپرولو سره نوي فرهنگونه رامنځ ته کوي. څرنگه چې اوس مهال ټکنالوژۍ ډېر پرمختگ کړی دی، دا روښانه ده چې د هغې اغېز د يو هېواد له ټولنيز وضعيت، تاريخي بنسټونو، فرهنگي او عقيدوي ځانگړتياوو سره تړاو لري. له دې موخو پرته، ټکنالوژي هرومرو ټولني ته داخلېږي او کله چې داخله شوه په نظرياتو او کړنو باندې اغېزه کوي، څرنگه چې په آسانۍ سره نه شو کولای له هغه تېر شو خو کولای شو هغه د غيرمادي فرهنگ په خدمت کې وگمارو او د نه منلو او يا ردولو په ځای له هغې نه مطلوبه گټه واخلو. د نورو فرهنگونو گټور عنصرونه جذب او غير ضروري او نامناسب عنصرونه يې دفع کړو.

فرهنگي اړيکې يو دوه اړخيز او متقابل جريان دی. د اړيکو په جريان کې فرهنگ منونکي بايد دې ته ځيروي، د هغه فرهنگ هغه عناصر چې ضرور نه دي ردکړي او د دې عناصرو په انتخاب کې ځير او فعال واوسي. فرهنگي اړيکې هغه وخت گټورې او اغېزمنې تمامېږي چې خپل شتمن، دوديز او توليدي فرهنگ ورغوو. د هغه ضعيف ټکي اصلاح او په خپلو نويو

تگلارو او طریقو د هغه نیمگړتیاوې لیرې او وده ورکړو. هغه کړنې او تگلارې چې د هېواد لپاره مو مناسبې دي، اختراع او کشف کړو. یو هېواد هغه وخت په ستونزو او مشکلاتو باندې برلاسی کېدای شي چې د ټولنې د لوړ فکر خاوندان، استادان، یعنې هغه کسان چې د تولیدي تفکر لوړو مدارجوته رسیدلي وي راغونډه کړي چې د هېواد د شرایطو په نظر کې نیولو سره د ستونزو د حل لارې پیدا او له هغوی نه د چارو او مسائلو د حل لارې وغواړو. د نورو هېوادونو د حل لارې د هغو هېوادو د خپلو مسایلو د حل لپاره مناسبې دي. مور کولای شو له نورو هېوادونو دا زده کړو چې دوی په کومو طریقو د خپلو مسایلو حل ته رسیدلي دي، یعنې دا چې د تفکر او فکر کولو طریقه له هغوی نه زده کړو، نه دا چې د حل لارې له هغونه کاپي کړو.

انټرنېټ څه شی دی؟

د انټرنېټ له نوم سره آشنا یاست، ممکن له هغه څخه مو گټه هم اخیستې وي. ستاسو په اند! څنگه کولای شو له انټرنېټ نه مناسبه او معقوله گټه واخلو؟ په دې اړه په ټولگي کې بحث سره وکړئ.

انټرنېټ یوه پېچلې اطلاعاتي ارتباطی شبکه ده چې ډېر خدمتونه وړاندې کوي. انټرنېټ په علمي، فني، اقتصادي، سوداگري، ټولنيزو، فرهنگي او سياسي برخو کې فعالیت کوي. په بل عبارت انټرنېټ یوې عمومي مجلې ته ورته دی چې په هغې کې له مختلفو شیانو سره آشنا کېږو، له دوستانو سره په لرې فاصلو کې اړیکې نیسو، د نړۍ له حال او احوال، له سترو فکرونو، له جنایت، غلا، اخلاقي ضد چارو او د ډېرو نورو موضوعاتو نه خبرېږو. د وړاندوینې سره سم، په راتلونکو کلونو کې به د ټکنالوژۍ وضعیت نړۍ د اړیکو په تړاو د یو کور په شان کړي او د مصنوعي سپورمکیو له لارې به دغه اړیکې نړۍ یوله بله سره ونښلوي.

څرنګه چې لیدل کېږي زیاتره اړیکې په تعلیمي مؤسسو، تعلیمي مرکزونو او څیړنیزو مرکزونو پورې اړه لري. نو ویلاي شو چې د تعلیمي مرکزونو، محصلین او متعلمین د ټولنې د علمي قشر په صفت له ټولو زیات له دې اړیکو سره تړاو لري. د دې موضوع په نظر کې نیولو سره، کولی شو له نوې ټکنالوژۍ څخه د ټولنې د ملي او اسلامي ارزښتونو مطابق گټه واخلو چې د فرهنگ د پراختیا او په علمي، فني، تخصصي برخو کې پرمختګ او د علمي بنسټونو د ودې په چارو کې

گډون وشي. په هره ټولنه کې د نړۍ ليد يوچوکات موجود وي چې دا نړۍ ليد (جهان بيني) ودې، پرمختگ، روزنې او سمون ته اړتيا لري. په دې نړۍ کې چې مورږ ژوند کوو يوازې ناروغي او فساد نشته، دا نړيوال نظام د مثبتو او منفي اړخونو لرونکی دی، نو دا په مورږ پورې اړه لري چې بايد په منطقي انتخاب لاس پورې کړو.

فرهنگي يرغل

فرهنگ د انسانانو ځانگړتياوې لري. همداسې چې انسانان د اطلاعاتو او افکارو په مبادله لاس پورې کوي او د سولې په حالت کې گډ ژوند ته دوام ورکوي، فرهنگونه هم همداسې دي. ځيني وختونه همدادول مبادله صورت نيسي او يو بل ساتي او اصلاح کوي يې. دا مبادله کولی شي د دواړو اړخونو د دوامدارې پرمختيا لامل شي، خو ځيني وختونه فرهنگونه هم د انسانانو په څير د يو بل پر ضد جنگ يا تېري اعلانوي. په پخوا زمانو کې د جنگونو او د تن په تن جگړو په پايله کې يو فرهنگ په بل فرهنگ غالب (زورور) يا مغلوب کېده، خو نن ورځ جسماني تلفاتو ته اړتيا نشته، بلکې د تبليغاتو، مصرف او توليد له لارې کولی شو د بريد لاندې فرهنگ عقيدې ته د تغيير ورکولو په پايله کې هماغه د پخواني دوران کار سرته ورسوو. دې واقعيت ته بايد پام ولرو چې مغلوب يا پر فرهنگ دی چې ضربه ويني او تېري ورباندې کېږي. همداسې چې يو ميکروب (وايروس) هميشه او په هر ځای کې د ناروغۍ سبب کېږي. خو دا ميکروب به ټول ناروغه نه کړي او هغه څوک به ناروغه شي چې وجود يې ضعيف وي او بدن يې د ميکروب د جذبېدو لپاره آماده وي، فرهنگي تېري هم همدادول دی، هغه هېوادونه د فرهنگي تېري لاندې نه راځي چې داخلي چمتوالی ورته ولري.

کوم شي چې زموږ هېواد د پرديو له زبان او افت نه ساتلی دی، هغه زموږ فرهنگ او تمدن دی. افغانستان څو څو ځلې د پرديو د تېريو لاندې راغلی دی، خو هېڅکله زموږ شتمن او وياړلې فرهنگ چې تل د اسلامي عقيدو او د ملي او هېواد پالنې په بنسټونو ولاړ دی، نه يوازې دا چې ماتې نه ده خوړلې او له منځه نه دی تللی، بلکې د بنمنان او تېري کوونکي يې تل په گونډو کړي او تسليمېدو ته يې اړ کړي دي. که نه نو مورږ به هم د کمزورو هېوادونو په شان خپله ژبه او فرهنگ له لاسه ورکړي وای. زموږ گران هېواد افغانستان له يوې ځواکمنې فرهنگي مخينې

نه برخمن دی. د دې فرهنگي مخينې پر بنسټ او په ځانگړې توگه هغه دوه مهم عناصر، لکه: عقیده او ژبه چې رېښې يې د خلکو د طبقو او قشرونو په منځ کې ځغلیدلې دي، خلکو ته دا ځواک او قوت ورکوي چې فرهنگي بريدونو ته ماتې ورکړي، د نويو فرهنگي تېريو پر وړاندې ودرېري او مقاومت وکړي.

د لوست تکرار

- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

پوښتنې

- ۱- د خلکو ترمنځ د اړیکو نه شتون په یوه ټولنه کې څه پایلې درلودلای شي؟
- ۲- ټولنیزې رسنۍ په فرهنگي اړیکو کې څه رول لوبوي؟
- ۳- ستاسو په آند له ټولنیزو رسنیو نه معقوله گټه اخیستل کوم دي؟
- ۴- کوم هېوادونه زیاتره تر فرهنگي تېري لاندې راځي؟
- ۵- کوم وضعیت ته فرهنگي تېری ویلای شو؟

کورنۍ دنده

د ټولنیزو رسنیو دوه مثبتې او دوه منفي اغیزې ولیکئ او بیا یې په ټولگي کې ولولئ.

د لومړي څپرکي لنډيز

- ۱- خلک د فرهنگ له لارې کولای شي هغه وړتياوې ترلاسه کړی چې د ژوندي پاتې کیدو او بقا لپاره په مختلفو طبيعي چاپېريالونو کې لازمه دي، د بيلگې په توگه: څرنگه خوراکي توکي را ټول کړي، پاخه يې کړي، څرنگه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.
  - ۲- هغه چارې چې يو وگړی يې د يوې ټولنې د غړي په توگه سرته رسوي او که چېرته له هغه نه سرغړونه وکړي او مجازات شي، قواعد گڼل کېږي.
  - ۳- عقیده او باور د ټولني اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا کولو له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولني لور ارزښتونه منعکسوي.
  - ۴- سمبولونه يا نسبي د هغو حالاتو ښکارندويي وي چې انسان په ورځني ژوند کې ورسره مخامخ کېږي.
  - ۵- د سمبول اساسي نظام په ټولنه کې ژبه ده. ژبه په ټولنيز ژوند کې لوی ضرورت گڼل کېږي او له هغې نه کار اخيستل د ټولنيز انسان له ځانگړنو څخه شمېرل کېږي.
  - ۶- اوسمهال ډېر وخت اړیکې او تماسونه د ټولنيزو رسنيو د وسايلو په واسطه سرته رسېږي. لکه: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنېټ، مجلې او داسې نور.
- روښانه ده چې د تکنالوژۍ اغېزې د يوه هېواد په ټولنيز ژوند، تاريخي عنعناتو، له فرهنگي ځانگړتياوو او عقايدو سره اړیکې لري.

دویم څپرکی

ټولنيزې ډلې

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

• ډلې څه شی دی؟

• د ډلې جوړښت

• د ډلې رهبري.

د خپرکي موخې

- زده کوونکي به د دې خپرکي په پای ک وکولای شي چې:
- د ډلې مفهوم درک کړي.
- د ټولگي او ډلې توپيرونه واضح کړي.
- د ډلې په جوړښت پوه شي.
- د رهبرۍ په معنا پوه شي.
- د ډلې د رهبرۍ خاصیتونه څرگند کړای شي.

ټولنيزه ډله

خبرې پرې وکړئ

دې تصوير ته په ځير سره وگورئ او داسې فکر وکړئ دا هغه ټولگي دي چې تاسې په هغه کې لوست کوئ نو:

تاسې ټول د دې ټولگي غړي ياست، همزولي ياست او يو د بل په څنگ کې کښينئ، گډ ښوونکي لري، په گډه يو شي ته خاندئ او په گډه له يو شي نه خوابدي کېږئ. د ځانگړيو صفاتو درلودل او د زيات گډ فعاليت درلودل تاسې له نورو

ټولگيو او گروپونو څخه جلا کوي، د بېلگې په توگه: ستاسې د ښوونځي د يوولسم ټولگي ښوونکي بل شخص دي، د هغو زده کوونکو عمر له تاسونه لوړ دی، لوستونه مو سره توپير لري. نو ويلى شو چې ستاسو ټولگي د گډو خصوصياتو او فعاليتونو درلودونکي دي. چې تاسې له نورو نه جدا کوي، د بېلگې په توگه: تاسې په ټولگي کې داسې کړنې او فعاليتونه، لکه: (يوځاي درس ويل)، (له يوبل سره د لوستونو په زده کړه کې مرسته کول او کورنۍ دندې) په گډه سرته رسوئ، تاسې په اسانۍ سره کولى شئ له خپلو ټولگيوالو سره اړيکې وساتئ، کولى شئ له هغو سره په اسانۍ خبرې اترې وکړئ، د درسي ستونزو په اړه يوله بله پوښتنې وکړئ، دې کارونو ته متقابلې اړيکې يا متقابل عمل وايي، نو پردې بنسټ ويلى شو: ډله له هغو خلکو جوړه ده چې د گډو خصوصياتو لرونکې وي او يو له بل سره گډې ټولنيزې متقابلې اړيکې يا متقابل عمل ولري او دا اړيکې تر يوه حده منظمې او پايداره وي او هغوى پوهېږي چې دوى د دې ډلې يوه برخه ده، نو ويلى شو چې ډله د انسانانو مجموعې ته ويل کېږي چې گډ خصوصيات او فعاليتونه ولري اوله يو بل سره نسبتاً پايدارې اړيکې لري. ټولنپوهان ډله داسې تعريفوي: ټولنيزه ډله له هغه واحد څخه عبارت دی چې د دوه يا له دې زياتو وگړو څخه چې د هغو ترمنځ نسبتاً پايداره متقابل عمل موجود وي چې په نوم او ډول مشخص کېږي. د گډ تفاهم لرونکي وي. د فکر او عاطفې له اړخه هم خپل ځانونه يو بل ته نژدې بولي، د گډ ارمان او هدف لپاره يو له بل سره مرسته او لاس نيوى کوي چې همدا ډله هغه ته د رسيدو په مقصد منځ ته راغلى دی. له پورتنۍ تعريف څخه دې پايلو ته رسېږو چې:

۱- د ډلې غړي د متقابل عمل درلودونکي دي او يو له بل سره متقابل عمل لري.

- ۲- دوی په دې پوهیږي چې د ډلې غړي دي.
- ۳- دگډ تفاهم لرونکي دي او د روحيې، عاطفې او فکر له اړخه خپل ځانونه یو بل ته نژدې احساسوي.
- ۴- یوهدف او ارمان لري او هغه ته د رسېدو لپاره له یو بل سره مرسته کوي.

خبرې پرې وکړئ

څو کسان په نظر کې و نیسئ چې په یوه لوبغالي (استدیوم) کې راټول شوي دي چې د فوټبال لوبه وگوري:

- ستاسي په اند! آیا دې خلکو ته ډله ویلی شو؟ په داسې حال کې چې هغوی د فوټبال لوبې د لیدلو غوښتونکي دي؟

- آیا هغه ځانگړتیاوې چې یوه ډله یې لري، په دې ډله کې لیدل کېږي؟
تاسې له ډېرو خلکو سره اړیکې او متقابل عمل لرئ او همدارنگه تاسې د لومړنیو ډلو، لکه: له کورنۍ، د همزولو او د دوستانو له ډلې نه پرته له نورو ډلو سره هم اړیکې لرئ، د بېلگې په توگه:
- هغه کسان چې یو ورزشي لوبغالي ته د فوټبال د کتلو لپاره ځي، کېدای شي له نورو سره په گډه د خپلې خوبې ټیم وهڅوي، خپل څنگ ته ناست شخص نظر د فوټبال د لوبې په هکله وپوښتي او کېدای شي خپل نظر هم هغه ته ووايي. خو د ملي بس د مسافرو، یا د هغو خلکو چې د فوټبال د لوبې د کتلو لپاره لوبغالي ته ځي، گډ خصوصیات او گډ فعالیتونه ډېر محدود او متقابلې اړیکې یې هم نا دوامه او بې ثباته وي. په دې اساس یو شمېر خلک چې په یو مشخص ځای کې د کومې پېښې او یا په کوم بل علت سره راټولېږي، د ټولنیزو اړیکو د ډول له لحاظه، ډېره ابتدایي او بې ثباته ټولنیزه ډله گڼل کېږي. د دې خلکو اړیکې مؤقتي، نا دوامه او په آساني سره له منځه ځي. ځکه له دې ماحول نه له وتلو سره سم یې له یو بل سره اړیکې ختمیږي. دا رنگه ډلگۍ هېڅ ډول شکل، سازمان یا گډې ځانگړتیاوې چې باید یوه ډله یې ولري نه لري. دې ډول ډلو ته دویمه درجه ډله هم وایي.

گڼه گوڼه: لاندیني انځورته په څیر سره وگورئ او وویاست چې په دې انځور کې څه شی گورئ. په دې انځور کې یو شمیر خلک وینئ چې د ډوډۍ پر وړاندې په قطار کې ولاړ دي او د ډوډۍ رانیولو ته انتظار باسي. د دې خلکو چې د ډوډۍ پر وړاندې ولاړ دي گډ خصوصیات د ډوډۍ اخیستل دي. هغوي د یوې لنډې مودې لپاره د یو بل په څنگ کې پاتې کېږي. د کورنۍ د غړو، دوستانو، ټولگيوالو او همزولو اساسي توپیر له هغو کسانو سره چې د یوه ډوډۍ **پخوونکي** خوا ته په یو ملي بس او یا په یو لوبغالي کې دي لیدل کېږي. د وروستۍ ډلې متقابلې اړیکې مؤقتي

او بې ثباته دي، هغوی مشخص خصوصیات او فعالیتونه نه لري او داسې جوړښت نه لري چې له سلسله مراتب او د کار ویش نه بر خمن وي، د بېلگې په توگه: د فوټبال د ټیم طرفداران یوه ډله یا گڼه گونډه جوړوي هغوی له لوبې څخه وروسته هر لوري ته خپرېږي، عادي حالت ته راگرځي او د لوبغالي څخه له راوتلو وروسته له یو بل سره هیڅ اړیکې نه لري.

ټولنيزه ټولگه

یوه ټولنيزه ډلبندي ده چې افراد د ځانگړو خصوصیاتو په بنسټ په هغې کې گډون کوي، لکه: هغه کسان چې یو ډول شغل او مشابهه عاید ولري، لاندینی بیلگې ته پام وکړئ:

- د یوه ښوونځي هر ټولگي یو اول نمره لري. دا زده کوونکي یو له بل سره هېڅ ډول ټولنيزې اړیکې نه لري، خو د ښوونځي مدیر دا زده کوونکي د ښوونځي د اول نمره گانو د ډلگي په توگه پېژني او پوهیږي چې ۴۰ کسه اول نمره زده کوونکي لري.
- د ډلې، گڼې گونې او ټولنيزې ډلگي پرتله په لاندینی جدول کې په روښانه توگه ښودل شوې ده.

عنوان	ځانگړتیاوي	مثال
ډله	گډې ځانگړتیاوي. - متقابلې اړیکې یا ټولنيز عمل - منظمې او باثباته اړیکې	کورنۍ - همزولي - گاونډي
گڼه گونډه	نا دوامه او بې ثباته اړیکې د متقابلو اړیکو نشتوالی د گډو خصوصیاتو او فعالیتونو نشتوالی	- د نابايي په قطار کې ولاړ خلک - د سرویس مسافر - په لوبغالي کې د فوټبال کتونکي
ټولنيزه ډلگي	- د یوگډ خصوصیت درلودل - خو د متقابلو اړیکو نشتوالی	- د یو ډول دندې درلودونکي - اول نمره گان

د مرجع ډله

تاسې هره ورځ ښوونځي ته ځئ، د سواد له زده کړې پرته نورې موخې هم لرئ. ممکنه ده د هغې لېوالتيا له کبله چې له خپل ښوونکي سره يې لرئ، غواړئ چې ښوونکي شی. له دې امله هڅه کوئ چې د ښوونکو په څېر خپل معلومات او پوهه زياته کړئ. تاسې هڅه کوئ چې د خپلو ښوونکو کره وړه زده کړئ او هغو کړو وړوته چې ښوونکی ارزښت ورکوي اوښه يې بولي تاسې هم هغه کار سرته رسوئ. په دې ډول ښوونکی ستاسې لپاره د مرجع ډله ده. په دې توگه د مرجع ډله هغه ډله ده چې فرد د هغې غړی نه دی، خو د هغې ډلې سره د يو ځای کېدو يا مشابه کېدو هيله لري.

د لوست تکرار

- .....●
- .....●
- .....●
- .....●
- .....●

پوښتنې

- ۱- ډله تعريف کړئ؟
- ۲- ټولگه او ډله څه توپير لري؟
- ۳- هغو کسانو ته چې د نابايي په قطار کې ولاړ وي ډله ويلي شو؟
- ۴- ډله څه ډول جوړېږي؟
- ۵- گڼه گوڼه له ټولنيزې ټولگې سره څه توپير لري؟

کورنۍ دنده

د ډلې، گڼې گوڼې او ټولنيزې ډلگۍ په هکله يو يو مثال وليکئ او بيا يې په ټولگي کې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

د ډلو جوړښت

خبرې پرې وکړئ

خرنگه چې په تېر لوست کې دا روښانه شوه چې وگړي سره له دې چې خپل فردیت ساتي د دې په څنگ کې ځان د يوې ډلې غړی بولي، د پورته مطلب په نظر کې نيولو سره لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- آیا د څوکسانو په را ټولیدو یوه ډله تشکیلېږي؟

۲- ټولنیزه ډله څنگه جوړېږي؟

د خلکو هڅه د دې لپاره چې له یو بل سره اړیکې ونیسي یو داسې واقعیت دی چې په هر ځای کې د هغه شاهدان یاست:

- په ملي بس کې د لارې په اوږدو کې د خبرو او صمیمیت پیل کول.

- د مینې او صمیمیت ښکاره کول او له نورو سره مرسته کول دا د هغو هڅو بېلگې او نمونې دي چې خلک یې یو له بل سره د اړیکو نیولو، د دوستۍ او همغږۍ د پیدا کولو لپاره سرته رسوي. خو یوازې د څوکسانو په راټولېدو سره یوه ډله نشي جوړېدای. جوړه شوې ډله ممکنه ده ډېره سطحې او محدوده وي چې له دې امله به ډېر ژر له منځه ولاړه شي. لکه په یوه ليني سرویس کې چې یو شمېر کسان همسفره وي، هغوی که ان د سفر په اوږدو کې ډېر زیات صمیمي هم وي، خو کله چې مقصد ته ورسیدل د دوی اړیکې له منځه ځي او هر څوک پخپله لاره ځي. هر څومره چې د ورته والي او گډو اړیکو کچه ډېره وي، جوړې شوې اړیکې لا پرمختګ کوي، په دې ډول د دواړو خواو تعامل لا دوامداره کېږي، په داسې حالت کې وگړي یوه ډله پیژندل کېږي.

فعالیت

یو له بل سره د خلکو دوستي، د اړیکو ټینګولو او د دوست پیدا کولو هڅه د څه لپاره ده؟ خلک ولې د ژوند په هره دوره کې د صمیمي دوستانو د موندلو او اړیکو ټینګولو په هڅه کې وي؟

ځینې فیلسوفان د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې انسان په طبیعي توګه ټولنیز موجود دی، دا هڅې د انسان له طبیعي غوښتنې نه سرچینه اخلي چې غواړي ټولنیز ژوند جوړکړي او خپلې اړتیاوې پوره کړي. دا هیلې او اړتیاوې له نوروسره د هغه د ټولنیزو اړیکو د ټینګوالي سبب ګرځي چې د ټولنې د دوام او ثبات لامل ګرځي.

ممکنه ده چې دا اوس تاسې د څو ډلو غړیتوب ولری، خو ولې په دې ډلو یا ډله کې شامل شوي یاست؟ تجربو ښودلې ده چې وګړي معمولاً په څو دلیل له یوې ډلې سره یوځای کېږي:

۱- ډله د خپلو غړو رواني (ارواحي) او ټولنیزې اړتیاوې پوره کوي، په دې معنا چې انسان ته د ډلې په غړیتوب سره دا احساس پیدا کېږي چې فکر وکړي هغه له همدې ډلې سره تړاو لري او په ډله کې د پاملرنې، مینې او محبت وړ ګرځي.

۲- د ډلې غړي په ډله کې د رواني او ټولنیز امنیت احساس کوي.

۳- انسانان په ډله کې د کار او فعالیت لپاره ډېره لېوالتیا ښيي.

۴- ډله په هغو کارونو کې مرسته کوي چې د ډلې غړي یې په سرته رسولو کې یې وسې شي.

۵- د ډلې غړي د هغو معلوماتو او پوهې په راټولولو کې چې هر غړی یې په یوازې توګه نشي کولی لاس ته راوړي، مرسته کوي.

۶- د ډلې غړي زیاتره یو د بل لپاره علم او خبرونه چمتو کوي چې هر غړی هغو ته د رسیدلو توان نه لري.

ستاسي په اند کورنۍ څنگه او د څه لپاره جوړېږي؟

د کورنۍ ډله د ټولنيزې ډلې د اصلي ډلې په نوم خپل پايښت د واده او تولد له لارې ساتي. کورنۍ هغه ډله ده چې غړي يې د نسبولي او خپلولي لرلو له کبله په خپلو کې صميمانه، تل پاتې او کلکې اړيکې لري.

خبرې پرې وکړئ

آيا پوهيږئ چې کوم شيان د دوستانو ترمنځ د اړيکو لامل گرځي؟

د دوستانو ډله په نظر کې ونيسئ، څوکسان د دې لپاره چې همزولي دي، خورا ښه کولی شي يو بل سره پوه کړي، هغوی يو له بل سره خبرې کوي، دوستي کوي، کورنۍ دندې سرته رسوي، يو ځای لوبې کوي، له دې کبله په دې ډله کې غړيتوب د احساس پر بنسټ رامنځ ته کېږي او د کورنۍ په ډله کې غړيتوب د عواطفو له مخې شکل پيدا کوي.

نور ډولونه هم شته، لکه ورزشي ډله، د همکارانو ډله او نور.... غړيتوب په ځينو ډلو کې آگاهانه او د نو موږې ډلې له معيارونو سره سم رامنځ ته کېږي، که يو کس غواړي چې د دې ډلې غړی شي معمولاً بايد:

بايد يو فورم چې د غړيتوب غوښتنلیک دی ډک کړي. له هغو کسانو چې وغواړي په دې ډله کې شامل شي، امتحان اخيستل کېږي. وروسته له منلو له هغه سره قرارداد امضا کېږي. غړيتوب په داسې ډلو کې ټاکلی پر او لري چې د قرارداد د مودې له پوره کيدو وروسته تاسې د هغه ډلې غړی نه بلل کېږئ. ځينې ډلې وگړي په رسمي توگه د ډلې له غړيتوب څخه د يو مکتوب په ذريعه وياسي او د هغه غړيتوب ملغی کوي.

هغه څه چې مو په دې لوست کې ولوستل داسې پايله ترې اخيستلای شو چې:

کورنۍ د يوې اصلي ټولنيزې ډلې په توگه خپل پايښت د واده کولو او اولادونو د پيداکولو له لارې تضمينوي. کورنۍ ده چې انسان پکې منځ ته راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ته ور زده کوي، ترڅو له هغې ډلې سره چې نژدې او صميمي اړيکې لري په آرامه فضا کې ژوند وکړي.

هر انسان د خپلې انساني بشر پالنې او له يوازېتوب نه د لري کېدو او د ټولنيز ژوند د دوام لپاره د دوستانو ډلې ته ور داخلېږي. دا ډله په همدې ډول لويېږي او زياتېږي، داسې چې يو شخص کيدای شي د ټولنيز ژوند د تېرولو لپاره په څو ډلو کې غړيتوب ولري. په دې ډول مور د هر ډول ټولنيز ژوند کولو لپاره د ډلې غړيتوب ته اړتيا لرو.

د لوست تکرار

.....

.....

.....

.....

.....

پوښتنې

- ۱- د کورنۍ او دوستانو ډله څه توپير لري؟
- ۲- ډلې ته د انسان د ورتگ لامل څه شی دی؟
- ۳- ډله څنگه جوړېږي؟
- ۴- لاندې جملې بشپړې کړئ:
- ۵- کورنۍ ده چې انسان ..... راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ورته ..... کوي.
- ۶- په ډله کې غړيتوب د ..... له لارې رامنځ ته کېږي.

کورنۍ دنده

آيا تاسې د کورنۍ له ډلې پرته د کومې بلې ډلې غړي ياست؟ ځواب په خپله کتابچه کې وليکئ او بيا يې د ټولگي په وړاندې ولولئ.

د ډلې مشرتوب (لارښوونه)

په تېر لوست کې موزده کړل چې ډله څه ډول جوړېږي او تشکل پيدا کوي. په دې لوست کې به د ډلې له رهبرۍ سره آشناشۍ.

خبرې پرې وکړئ

په هره ټولنيزه ډله کې داسې کسان دي چې مشرتوب کوي:

- آيا کيدای شي د دې رهبرۍ لامل پيدا کړو؟
- آيا يوه ډله چې موخې ته د رسيدو لپاره فعاليت کوي. له مشر څخه پرته موخې ته رسيدای شي؟
- تاسې په خپله کورنۍ کې د چا اطاعت کوئ؟
- زموږ مقصد له رهبر نه هماغه دی چې په انگليسي ژبه کې ليدل ورته وايي. هغه څوک چې په ډله کې د تصميم نيولو توان او د پرگنو د باور لومړيتوب لري مشر يا رهبر ورته وايي. هغه سړي ته چې په طبيعي ډول او د وړتيا په بنودلو سره يې د ډلې اداره

په لاس کې نيولې ده، د ډلې اړتياوې پوره کوي، هغوی ته گټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې رهبر دی، لکه: مذهبي مشران، د سياسي احزابو مشران، د هېوادونو رهبران، مشران او نور. مشري هغه څرگنده پدیده ده چې تل په ډله کې منځ ته راځي. څوک چې يو بل په زور او جبر يا د هغه پخپل رضایت او پوهې د يو کار سرته رسولو او پرېښودلو ته اړ کړي او موخې ته د رسيدو يا د هغه مخنيوي لپاره هغه په حرکت راولي، مشرتوب بلل کېږي.

ولې يوه ډله مشر ته ضرورت لري؟

لاندې بېلگې ته پاملرنه وکړئ: د يوې ورزشي ډلې مشر د يوې لوبې د ادارې ترڅنگ د هغې کيفيت هم لور وي. هغه هر نفر ته د هغه مسؤوليتونه ورپه گوته کوي او هڅه کوي چې د لوبې نيمگړتياوې له منځه يوسي. وينو چې د لوبې له پيل نه مخکې هغه له لوبغاړو سره خبرې کوي او د هغوی نظر د هغو کارونو په اړه چې بايد سرته يې ورسوي پوښتي. د بېلگې په توگه: کله چې غواړي د لوبغاړو د دريدو ځايونه معلوم کړي له ټولو لوبغاړو سره مشوره کوي او بيا تصميم نيسي. نوله دې کبله د يو رهبر يا مشرتوب دننه ډله ييزو موخو ته د رسېدو لپاره د ډلې د غړو په کړو وړو او اعمالو کې د همغږۍ راوستل دي.

آيا پوهيږئ چې د ډلو مشران له کومو ځانگړتياوو څخه برخمن دي؟

که څه هم کومه ځانگړې قاعده وجود نه لري، خو بياهم داسې ښکاري چې مشران د ډلې نورو غړو ته ښه ښکاره کېږي، پرهيزگاره د ښه فکر او ښه ذهن خاوندان وي او بالاخره خوږ ژبي او د

قوي عزم او ارادې خاوند وي. پر نفس باندې له فوق العاده اعتماد او باور څخه برخمن وي. ستاسي په فكر! له دې ځانگړتياوو پرته چې وويل شول، مشران نورې كوهې ځانگړنې لري؟ د مشرۍ سرچينې په بېلابېلو حالاتو كې توپير لري چې د داخلي او فردي ځانگړنو څخه سرچينه اخلي.

مشرتوب ته رسېدل يا د ټاكنې له لارې او يا انتصابي وي.

ټاكنه كيداى شي د يو سازمان په واسطه او يا د رهبر له خوا وشي. د مشرتوب منشاوې او

سرچينې كولى شو داسې ډلبندي كړو؟

• د خلكو له خوا ټاكل شوى مشر (د گوند د خلكو مشر).

• د يوه وگړي له خوا ټاكل شوى مشر.

• د يوه سازمان له خوا ټاكل شوى رهبر (سازماني مشر).

• د خپل ځان له خوا ټاكل شوى مشر (ځان ټاكلۍ).

د مشر شتون په ټولنه كې اړين دى، ځكه د مشرتابه شتون د هغه پيروانو ته په نفس باندې د باور

احساس، ځواك او زياته وړتيا وركوي.

د رهبرۍ غوره ځانگړتياوې او صفتونه په لاندې ډول دي:

۱- مشر بايد عادل وي.

۲- رهبر بايد پرهيزگار (باتقوا) وي.

۳- رهبر بايد مدبر وي، د مهمو چارو د سرته رسولو لپاره تدبير، تصميم نيونه او وړاندوينه ډېره اړينه ده.

۴- مشر بايد سياسي او ټولنيز ليد او بنيابي ولري.

۵- مشر بايد د چارو په اداره كولو برلاسى وي. كه چيرته اداره كولو (مديريت) ته پاملرنه ونه

شي د مشرۍ مسؤوليت سرته نه شي رسولاى.

۶- مشر بايد پلان او پروگرام ولري.

۷- مشر بايد زړور وي. هغه مشر چې زړور نه وي نه شي كولاى چې په طوفانونو كې خپل

رعيت په خوځښت راولي، قوت وركړي او د پېښو او حوادثو مخنيوى وكړي.

۸- ښه تشخيص ولري.

۹- بايد كاري ټيم ولري او د هغوى ترمنځه مرستې او محبت ته وده وركړي.

۱۰- موضوع په چټكۍ سره تشخيص كړاى شي.

۱۱- له تصميم نيولو وروسته په چټكۍ عمل وكړي.

۱۲- مشر بايد له فساد او جنايت نه لېرې وي.

۱۳- په تصميم نيولو كې چټك وي.

۱۴- په اقدام كولو كې چټك وي او موخو ته د رسېدو لارې ته دوام وركړي.

۱۵- د انتقاد ظرفيت ولري.

۱۶- مشر باید خپل مسؤولیت وپېژني او پوه شي چې رهبري یو لوی امانت دی، ده ته ور په غاړه دی او د هغه ځواب ورکونکی دی

۱۷- رهبر باید داسې ځانگړتیاوې ولري چې یوازې په ده پورې تړاو ولري، ترڅو وکولای شي د یوې مشرې ترلاسه کړي.

آیا پوهیږئ د مشر توب څو طریقي موجودې دي؟

ټولنیو هانو په ډله کې د متقابل عمل څیړنې په ترڅ کې د مشرۍ درې ډولونه پېژندلای دي: د خلکو مشر، مطلقه مشر، بې قیدوینده مشر.

۱- **د موکرات مشر:** د موکرات مشر د ډلې موخو ته د رسېدو لپاره د ډلې نظریات او وړاندیزونه د خپلو چارو اساس گڼي، تصمیم نیول به د ډله ییز توافق پر بنسټ وي، د مشر دنده د ډلې د عمومي تگ لارې د ټاکلو په برخه کې د ډلې د غړو هڅول او مرسته ده. د کاروبش خپله غړو ته پرېښودل کېږي او هر څوک په خپلواکه توگه له هر چا سره چې وغواړي کولی شي کار وکړي. مشر د گروپ یو مسؤول غړی او د کارونو په سرته رسولو کې گډون لري. دا ډول مشر په بحراني وختونو کې لږ بریالیتوب لري، خو د ټولنې او ډلې د دوام او سمون د تضمین په اړه د مطلقې رهبرۍ په پرتله له ډېر گټور توب او مؤثریت نه برخمن دی. نوموړي مشران د ډله ییز تصمیم نیولو په برخه کې د گروپ د غړو گډون ته ډېر ارزښت ورکوي.

۲- **مطلقه مشر:** په دې ډول مشرۍ کې د ډلې د فعالیت او چارو د سرته رسولو تصمیم د مشر په خوښه نیول کېږي. د هر چا چارې او همدارنگه له هر چا سره مرسته مشر ټاکي. نوموړی په ډله کې په خپله خوښه تصمیم نیسي. په ډله ییزو چارو او فعالیتونو کې برخه نه اخلي. دا ډول مشري د ډلې د ډېرو غړو د منلو وړنه ده. دا ډول مشرتوب د ډلې یا ټولنې د غړو د موخو، مقرراتو او کړو وړو ټاکنو کې دی. دا ډول مشري کولی شو په وسلوالو ځواکونو، دیکتاتوري حکومتونو، صنعتي او سوداگريزو تشکیلاتو، او په پلار سالارو کورنیو کې ومومو.

د پورتنیو مطالبو د بیان پر بنسټ او د ډلې د غړو په مرسته د څلورو مطلقه مشرانو نومونه واخلي.

۳- **بې قیدو بنده مشري:** په دې ډول مشرۍ کې مشر بې قیده دی او په اداره کې د ډلې د سمون په اړه ډېره لږه پاملرنه لري- وگړي د کار د سرته رسولو په انتخاب کې کاملاً خپلواک دي. د مشر رفتار او کردار د ډلې له غړو سره دوستانه دی او معمولاً د غړو د کړو وړو صفت او یا پرې نیوکه نه کوي.

له پورته مطالبو څخه څه ناڅه د ډلې د مشرۍ په اړه پوه شوی او دا موزده کړل چې په یوه ډله کې مرسته او د مسؤولیت احساس اړین دی. همدارنگه اړینه ده چې هره ډله خپل ځان ته یو رهبر ولري، د دې لپاره چې د گروپ چارې په ښه توگه سرته ورسېږي، د گروپ غړي باید د رهبر یاد خپل مشر پیروي وکړي.

رهبر هم د گروپ له غړو سره په مشوره کولو کې د ټولو لپاره یو د دوستۍ چاپېریال جوړوي.

د لوست تکرار

- .....
- .....
- .....

پوښتنې

- ۱- مشر تعريف او له يو مثال سره يې واضح کړئ.
- ۲- مشري تعريف کړئ او د مشري يوڅو نمونې وښايست.
- ۳- د مشري ټاکنه څرنگه رامنځ ته کيږي، لنډ معلومات ورکړئ.
- ۴- د مشر غوره صفتونه بيان کړئ.
- ۵- د مشري څو ډوله لارې موجودې دي، په لنډه توگه يې توضيح کړئ.

کورنۍ دنده

دموکرات مشر له مطلقه مشر سره پرتله کړئ، توپيرونه يې وليکئ او د ټولگي پر وړاندې يې ولولئ.

د دويم څپرکي لنډيز

- ۱- ډله د هغو خلکو له مجموعې نه جوړه ده چې د گډو خصوصياتو لرونکي دي او له يو بل سره گډې ټولنيزې متقابلې اړيکې يا متقابل عمل ولري او دا اړيکې تر يوه حده منظمې او دوامداره وي.
- ۲- گڼه گونډه: د ډېرو خلکو څخه عبارت دی چې د هغوی متقابلې اړيکې موقتي او لنډ مهالې وي، هغوی ځانگړي او معلوم فعاليتونه نه لري، وروسته له هغه کاره چې د هغې لپاره راغونډ شوي وو، بېرته خپرېږي.
- ۳- ټولنيزه ټولکه: هغه ډله بندي ده چې افراد په کې د ځانگړو خصوصياتو له مخې گډون لري، لکه: يو ډول شغل يا د مساوي عايداتو کچه.
- ۴- خلک ځکه د ډلې غړيتوب لاس ته راوړي چې د هغوی اروا يې او ټولنيزي اړتياوې، لکه: د ډلې د غړيتوب درلودل، د پاملرنې او يا د مينې او محبت وړ گرځيدل پوره کوي.
- ۵- د دوستانو په ډلې کې غړيتوب د احساس له مخې تشکل مومي او غړيتوب د کورنۍ په ډله کې د عواطفو له مخې جوړېږي.
- ۶- هغه کس چې په ډله کې د تصميم نيولو توان او د پرگنو د باور لومړيتوب لري، مشر يا رهبر ورته وايي. هغه کس ته چې په طبيعي ډول او د وړتيا په ښودلو سره د ډلې اداره په لاس کې ونيسي د ډلې اړتياوې پوره کړي، هغوی ته گټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې مشر بلل کيږي.

درېم څپرکی

ټولنيز بنسټونه

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- ټولنيز بنسټ

۲- ټولنيز بنسټ

۳- ټولنيز بنسټ

۴- د بنسټونو متقابلې اړیکې.

د خپرکي موخې

- زده کوونکي به د دې خپرکي په پای کې وکولای شي چې:
- ټولنيز بنسټ تعريف او د ټولنيز بنسټ له ماهيت سره اشنا شي.
- د غوره ټولنيزو بنسټونو لېست جوړ او لومړي او دوهم بنسټونه توضیح کړای شي.
- د ټولنيزو بنسټونو غوره کړه وړه توضیح کړای شي.
- د ټولنيزو بنسټونو متقابلې اړیکې و پېژني.
- د هغه رول په هکله چې په خپل اړوند ټولنيز بنسټ کې یې لري، مثبت ذهنیت پیدا کړي.

ټولنيز بنسټ (نهاد) (۱)

په تېر لوست کې مو ولوستل چې مور د هر ډول ژوند کولو لپاره په گروپ کې غړیتوب ته اړتیا لرو. همدا رنگه انسان استوگنځي، خوړو، کاليو، کار، زده کړې، امنيت، محبت او ... ته اړتیا لري او د خپلو اړتياوو د پوره کولو لپاره يې له پخوا نه تر اوسه له مختلفو لارو څخه استفاده کړې ده. د دې مطلب په نظر کې نيولوسره:

- آيا ويلاى شى د دې اړتياو پوره کول څنگه او له کومې لارې څخه سرته رسېداى شي؟

بنسټ هغه دوامداره اړيکې دي چې

د اړتياوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي.

د دې لپاره چې هره ټولنه وکولى شي ژوند ته دوام ورکړي، بايد خپلې مختلفې اړتياوي پوره او له منځه يوسي. د تاريخ په اوږدوکې د دې اړتياو د پوره کولو لپاره اړيکې منځ ته راغلي، جوړښت يې موندلى او دوام يې پيدا کړى دى چې هغو ته بنسټ وايي.

د بنسټ اصطلاح (Social Institution) له معادل څخه چې په لاتيني ژبه کې مستقر کيدلو، جوړولو او تثبیتولو په معنا ده اخیستل شوې ده.

د انستیتوت (Institute) کلمه د یوناني ریشې (Institutor) نه اخیستل شوې ده چې د بنسټ او بنیاد معنا ورکوي او د انتخابولو او ځای پر ځای کولو په معنا هم راغلې ده. د مؤسسې، مکتب او یا هغو ځایونو په معنا هم راغلې ده چې هلته خلک د لوړو تحصیلاتو په زده کړه بوخت دي. په فرانسوي ژبه کې دا اصطلاح دیو اورگانیزم او یا یو ډول ټولنیز سازمان لپاره په کارېږي.

په دري ژبه کې نهاد د نهادن له کلمې نه مشتق شوې دى چې ډول ډول معناوې لري، لکه: ثبات، استحکام، اصل، رېښه، روش، قانون، اساس، بنیاد، قرار، سنت او داسې نور او په پښتو ژبه کې د بنسټ او بنیاد معنا لري.

که چیرته ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې وي باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي. د بېلگې په توګه: کوچنیان باید تر پالنې لاندې ونیول شي چې وده وکړي، فرهنګي اطلاعات باید له یو نسل نه بل نسل ته انتقال شي، د ټولنې ارزښتونو او قواعدو ته باید درناوی وشي ترڅو ښه ټولنیز نظم منځ ته راشي، توکي او خدمتونه باید تولید او وپېشل شي. نو له دې کبله ویلی شو چې ټولنیز بنسټ یعنې هغه دوامداره اړیکې دي چې اړتیاوې لیرې کوي. هره ټولنه د وخت په اوږدو کې د اساسي اړتیاو د پوره کولو لپاره په منظمو او پېچلیو اقدامونو لاس پورې کوي. دا ډول کره وړه د ټولنې د پایښت او بقا د اړتیاوو له کبله منځ ته راځي او دوام پیدا کوي. خو دا اړتیاوې په ټولو ټولنو کې یو ډول نه دي. دا جوتنه ده چې اړتیا نه وي بنسټ منځ ته نه راځي او دوام نه کوي، د بېلگې په توګه:

- کورنۍ او واده داسې بنسټ دی چې د وګړو ژوند او شتون په هغې پورې تړلی دی او د کورنۍ د ټولو چارو سمون ورکونکی دی. د کوچنیانو د روزنې، پالنې له دندې نه علاوه د بشر د پایښت لامل ګرځي. نورې ډیرې دندې لکه: اقتصادي فعالیتونه، ښوونه او روزنه، ټولنیز کول او نور هم پر غاړه لري.
- دا ضروري وه چې د پخوانیو خلکو فرهنګي میراث را تلونکو نسلونو ته انتقال شي، د همدې مقصد لپاره د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی دی.
- ټولنه نظم ته اړتیا لري او لازمه ده چې عمومي چارې یې سمون او نظم پیدا کړي له دې کبله سیاسي بنسټ منځ ته راغی.
- ټولنې اړتیا درلودله چې د وګړو اړیکې مشخصې او جوتې شي. د دې لپاره حقوقي بنسټ جوړ شوی دی او داسې نور.

پرتله یې کړئ

- د انسانانو په اړتیاوو کې کوم توپيرونه وینئ؟
- آیا پوهیږئ د لرغوني عصر د انسانانو او اوسنیو انسانانو د اړتیاوو پوره کولو په لارو کې کوم توپيرونه موجود دي؟
- خرنګه چې وویل شول بنسټونه د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راځي، دا اړتیاوې کولی شو د اهمیت له نظره په دوو ډلو ووېشو:
- **لومړۍ درجه اړتیاوې:** هغه اړتیاوې دي چې له هغو پرته د انسان ژوند نا ممکن وي، لکه خوراک، پوشاک، اوبه، استوګنځی او نور.
- **دوهمه درجه اړتیاوې:** هغه اړتیاوې چې د ټولنې له موجودیت سره تړاوري او له هغو پرته په ټولنه کې ژوند کول نا ممکن دی، لکه: ښوونه، روزنه، ټولنیز نظم او سمون، سیاست،

دین او داسې نور.

که موږ د انسانانو او ټولنو تاریخ ته نظر واچوو، نو د نفوس د ودې، د کاروبش او د ټولنې د مختلفو برخو د تفکیک کولو له جریان سره مخامخ کېږو. بنځه او نارینه د فطري او جنسي اړیکو له کبله سره واده کوي او د هغه په پایله کې یو شمیر کوچنیان منځ ته راځي چې د دوی دا واده د انسانانو د ډېرښت د نفوس د زیاتوالي او د انساني ټولګیو د واحدونو، لکه: قبيله، ډله او لویو او ورو ټولنو د منځ ته راتلو لامل کېږي. لومړنیو انسانانو یوازې له بنځې او بچیانو سره ژوند کاوه، خپلې مادي اړتیاوي به یې د ښکار، زراعت او د ساده کورونو او وسایلو په ذریعه پوره کولې، خو د خلکو او نفوس د زیاتوالي له امله انسان په لویو ډلو کې نورو مرستو ته اړتیا پیدا کوي. د لویو ډلو په اساسي برخو کې چې باید د انسانانو اړتیاوې پوره شوي وای د کار ټولنیز وېش منځ ته راځي، د بېلګې په توګه:

- د کاروبش د ښکار، زراعت او دکور جوړولو د وسایلو په برخه کې.
- د کاروبش له ګټو څخه د دفاع او ساتنې او د حیواناتو او انسانانو د حملو له ګواښ سره د مقابلي د طریقو لپاره.

• د کوچنیانو د ښوونې طریقي په هغو برخو کې چې د هغوی د راتلونکي ژوند لپاره ضروري دي. د دې ټولنیزو اړیکو په هره برخه کې، یو لړ قواعد او قواعدې منځ ته راځي چې ورو ورو تثبیت او پوره کېږي چې په منظمه او سمون ورکړ شوي توګه اړوندو موخو او د اړتیاوو د پوره کولو لپاره عمل کوي. د بیلګې په توګه: انسان ډیر ژر متوجه شو چې هغه تجربې او پوهه یې چې د ژوند په اوږدو کې لاس ته راوړې ده نه باید له ده سره یو ځای په ګور کې تر خاورو لاندې شي چې بیا یې اولادونه له صفر نه پیل کړي، نود دې پوهې د لیردولو اقدام یې وکړ او کله چې ورته جوته شوه، د ټولو انسانانو او ګروپونو بریالیتوب د هغو په پوهې پورې اړه لري نو هغه یې ورځ تر ورځې ډېره ښه او په منظم ډول تعقیب کړه.

- د کار د وېش په چوکاټ کې به یو شخص د ښوونکي په نامه د کوچنیانو لپاره ګمارل کیده چې دنده یې یوازې کوچنیانو ته زده کړه وه او عالم شخص ته ځانګړې درناوی کیده. په دې ډول په هره ټولنه کې ورو ورو ښوونه او روزنه له مشخصو او معلومو قواعدو سره منځ ته راغله.
- همدا رنگه د کار له وېش نه راکړه ورکړه، جنس په جنس تبادلې، په بازارونو او د خلکو د راټولیدو په ځایونو کې، په تدریج سره د پیسو، بانکي سیستم او بالاخره د اقتصاد بنسټ منځ ته راغی.

• همدارنگه د کار د وېش په پایله کې د ټولنې د گټو د دفاع او ساتنې په برخه کې امنیتي بنسټونه، نظامي ځواکونه، د عبادت کولو لپاره د مذهب بنسټ او د توکو او وسایلو جوړولو وروسته ورو ورو صنعت منځ ته راغی. انسان له هغې ورځې نه چې ژوند یې پیل کړی دی، په چارو او کړو وړو یې لاس پورې کړ، د وخت او زمان په اوږدو کې په دې پوه شو چې د زده کړې او پوهې لاس ته راوړلو لپاره کومې لارې، طریقي او سلوک منطقي او گټور دی. په پایله کې یولړ چارې او کړه چې د ژوند کولو لپاره خورا ښه او مناسب وو، ورو ورو یې په دود او دستور کې ځای ونیو چې د بنسټونو جوړوونکي دي. له پورتنیو ذکر شوو مطالبونه داسې پایله اخلو چې بنسټ د ټولنیزو اړیکو یو سازمان ورکړ شوی او منظم نظام دی چې ځیني عام ارزښتونه، کله جریانونه په ځان کې رانغاړي او ځینو اساسي اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره منځ ته راغلی دی.

د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

پوښنې

- ۱- څرنگه چې مو ولوستل: ټولنه د پايښت او دوام غوښتونکې ده، باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي، دا اړتیاوې کومې دي؟ نوم یې واخلي.
  - ۲- په لاندې لیکل شویو نومونو کې کوم یو ټولنیز بنسټ نه دی؟
  - الف: کورنۍ   ب: ښونځی   ج: بانک د: د دوستانو مجلس
  - ۳- د پخوانیو خلکو د فرهنگي میراث لپاره اوسنیو نسلونو ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسېږي؟
  - ۴- لاندې جملې بشپړې کړئ.
- د دې لپاره چې هره ټولنه وکولی شي خپل ژوند ته دوام ورکړي باید.....
- پوره کړي. د تاریخ په اوږدو کې د دې..... د پوره کولو لپاره..... جوړ بنسټ یې موندلی او دوام یې پیدا کړی دی چې هغه ته بنسټ وايي.
- ۵- اړتیاوې د درجي او کچې له نظره په څو ډولونو وېشل شوي دي؟

کورنۍ دنده

ښوونځی چې د ښوونې یو بنسټ دی، د کومو اړتیاو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی؟ د دې سؤال ځواب په کور کې ولیکئ او بیا یې په ټولگي کې ولولئ.

ټولنيز بنسټ (۲)

خبرې پرې وکړئ

تاسو چې د یوې کورنۍ غړي یاست: د دې لپاره چې په ډاډ سره ژوند وکړئ، امنیت ته اړتیا لرئ، د پوهې لپاره ښوونې او روزنې ته اړتیا لرئ، کله چې ناروغه شی درملنې او علاج ته اړتیا لرئ. ایا دا ټولې اړتیاوې یوازې یوه اداره پوره کوي؟ او که ځواب مو نه وي، ایا کولی

شی هغه بنسټونه چې دا اړتیاوې پوره کوي، نومونه یې واخلي؟

څرنگه چې په تېرو لوستونو کې مو زده کړل، ټولنيز بنسټونه د ټولنيزو اړتیاوو له امله منځ ته راځي چې دا اړتیاوې په دوه برخو: اصلي او فرعي باندې وېشل کېږي. همدا رنگه کولی شو ټولنيز بنسټونه په لومړنيو او دویمه درجه بنسټونو ووېشو. لومړي بنسټونه عمومي او نړیوال دي او ویلی شو چې تقریباً په هر عصر او زمان، په هره ټولنه کې شته او زیات دوام او پایښت لري. لومړني پنځه گوني ټولنيز بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، د سیاست او اقتصاد بنسټ او د دین بنسټ. دویمه درجه بنسټونه تر هغه وخته چې اړتیا ورته موجوده وي دوام پیدا کوي او کله چې اړتیا له منځه لاړه شي، ورو ورو او یا په چټکتیا سره له منځه ځي. د دویمې درجې بنسټونو له جملې نه کولی شو د بانکدارۍ بنسټ، د علم او ټکنالوژۍ بنسټ، د روغتیا او درملنې بنسټ ته اشاره وکړو. په دې لوست کې به په هر یو بنسټ رڼا واچول شي.

د کورنۍ بنسټ

گرانو زده کوونکو تاسې هر یو په کورنۍ کې نړۍ ته سترگې غړولي دي، د کورنۍ په غیر کې د کورنۍ د لویانو او خپلوانو تر پالنې او ساتنې لاندې روزل شوي او له ټولنیز ژوند سره آشنا شوي یاست. کېدای شي چې تاسې هم یو وخت د کورنۍ جوړولو اقدام وکړئ.

کولای شو چې کورنۍ داسې تعریف کړو: کورنۍ د هغو وگړو ډله ده چې د خپلوی د اړیکو په تړاو یې په مستقیمه توگه پیوند موندلی او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې او ساتنې مسئولیت پر غاړه لري. کورنۍ د ټولنې یو بنسټیز واحد دی چې د انسانانو له خلقت او پیدایښت سره په یوه وخت پیدا شوی دی. کورنۍ او واده کول د ژوند او انساني نسل د بقا لامل کېږي. په واقعیت کې د نسل نوي کېدل په همدې کورنۍ کې رامنځ ته کېږي. له همدې کبله ده چې په مختلفو ادیانو او ټولنو کې کورنۍ ته زیات اهمیت ورکول کېږي. کورنۍ ته معمولاً د ټولنې اصلي بنسټ ویل کېږي. د دې بنسټ اهمیت له دې کبله دی چې د نسل د نوي کیدو، ټولنې ته د وگړو د منلو (ټولنیز کولو) دنده په غاړه لري او په ټولو ټولنو کې لیدل کېږي. انساني کورنۍ یوازې د نسل زیاتوالی په غاړه نه لري، بلکې په هغې کې د شخصیت وده او د ماشومانو ټولنیز کول هم په نظر کې دي. په یوه انساني کورنۍ کې دیني او اخلاقي قوانین، ډېر لوړ عواطف او احساسات موجود دي. څرنګه چې د انسان د ژوند لومړني کلونه د کورنۍ په چاپیریال کې تېرېږي او په دې دوره کې د هغه د شخصیت بنسټونه ایښودل کېږي. هغه ارزښتونه او کره وړه چې ماشوم یې د کوچنیوالي په پړاو کې له کورنۍ څخه زده کوي پر هغه باندې ډېر اغېز کوي چې د کوچني په تصمیم نیولو او د هغه د ژوند د بهیر په راتلونکي کې ډېر اهمیت لري چې اغېز به یې د عمر تر آخره پاتې کېږي.

د ښوونې او روزنې بنسټ

د ښوونې او روزنې بنسټ د ښوونې او روزنې په برخې پورې اړه لري چې د انسانانو د دې برخې

د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی، نو اوس وویاست چې:

- ستاسې په نظر ښوونه او روزنه د انسانانو په ژوند کې څه اهمیت لري؟

ښوونه او روزنه په ټوله بشري ټولنه کې یو له با اصولو فعالیتونو څخه شمېرل کېږي، ځکه د هرې ټولنې شتون، ځوان نسل ته د فرهنګي میراث په لېږد پورې تړاوري، ترڅو هغوی د ټولنې له قواعدو او ارزښتونو سره سم تربیه شي او له هغو سره سم چلند وکړي.

د ښوونې او روزنې بنسټ د نورو ټولو ټولنیزو بنسټونو په څیر له یو ټاکلي جوړښت نه برخمن دی او ددې لپاره چې وکولای شي خپلې دندې او کړنې سرته ورسوي، د پلانونو، اصولو، ضوابطو او ځانګړو مقرراتو پیروي کوي. دې بنسټ ډېر شمېر سازمانونه او تشکيلات منځ ته راوړي دي چې وړوکتونونه، ښونځي، پوهنتونونه، د لویانو ښونځي، مدرسې، د داخل خدمت ښوونه، آزاد پوهنتونونه، تګ لارې، پروګرامونه، میتودونه، د تدریس موډلونه، د ښوونکو ښوونیز پلانونه د زده کوونکو او مدیرانو فني او حرفوي ښوونه، ښوونیز تسهیلاتي وسایل، تجهیزات او داسې نورې یې ښکاره بېلګې دي. سربېره پردې د ټولنیزو رسنیو ټول وسایل لکه: راډیو، ټلوېزیون، کتاب، ورځپاڼه او مجله، عکس، پوستر، شعرونه، قصې، حکایتونه، متلونه او روایات لنډه دا چې هر هغه شی چې په یو ډول نه یو ډول د افرادو په ښوونه او روزنه کې اغیزناک وي هم د ښوونیز او روزنیز نظام یوه برخه ګڼل کېږي. په یوه جمله کې دا چې ښوونه او روزنه له زانګو تر ګوره دوام لري. له همدې امله فرهنګي میراث له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالیږي. همیشه یو نوی شی په هغه ورزیاتېږي او شتمن کېږي. ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د ماهر او متخصص انساني ځواک روزنه یې پرغاړه ده او د اړوندو رولونو، وړتیاوو او روزنې له لارې هغوي په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي، مختلفو قومونو او د مختلفو فرهنګونو لرونکو خلکو ته چې په یوه هېواد کې ژوند کوي د یو واحد ښوونیز او روزنیز نظام د مطالبو او مفاهیمو انتقال یووالی او پیوستون رامنځ ته کوي.

اقتصادي بنسټ

د يوې ټولنې مهمې او فوري اړتياوې د هغې ټولنې د خلکو د اساسي فزبولوژيکو ضرورتونو پوره کول دي. ټول انسانان د دې لپاره چې ژوندي پاتې شي کالوري، صحي اوبو، استوګنځي او کاليو ته اړتيا لري. هيڅ داسې ټولنه په نړۍ کې نشته چې نه ختمېدونکي اساسي سرچينې لکه: خواړه، پوښاک، اوبه، د کور او ساختمانونو د جوړولو مواد او وسايل په اختيار کې ولري.

له کوم ځايه چې دا سرچينې محدودې او کمې دي، نو هره ټولنه بايد د دې اساسي منابعو د توليد، ویش او مصرف لپاره له سمو او منظمو لارو او طريقو څخه کارواخلي. په دې ډول هره ټولنه بايد يو اقتصادي نظام جوړ کړي. اقتصادي بنسټ د کاليو(توکو) د توليد، وېش او د لګښت رول سرته رسوي او دانسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتياوې پوره کوي.

سياسي بنسټ

ټولنيزو ډلو د خپلې بقا او د هوسا ژوند کولو لپاره د ټولنيز نظم او سمون لپاره ځينې لارې او طريقې رامنځ ته کړي دي. يعنې ټولې ټولنې بايد اصول او قواعد جوړکړي چې په اکثر وختونو کې له دې قواعدو څخه د خلکو د اطاعت ضمانت وکړي. که چيرته د ټولنې دا ضرورت پوره نه شي، خلک به د يو بل په حقونو سترګي پټې کړي او په ټولنه کې به د کړکېچ او بې نظمۍ لامل وګرځي.

په يقين سره چې مختلفې ټولنې د نظم راوستلو لپاره له بېلا بېلو لارو چارو څخه کار اخلي. لنډه دا چې هره ټولنه داسې يو نظام لري چې خلک د ټولنيزو قوانينو اطاعت ته متوجه کوي. دا رول او دنده سياسي بنسټ پر غاړه لري چې د ډېر اوږد تاريخ لرونکي بنسټ دی. دولت د

دې بنسټ بڼکارندوی دی چې د خپل قدرت سلسله مراتب په ټولنه کې خپروي، د خلکو د چارو په سمون لاس پورې کوي او په ټولنه کې امنیت ساتي.

دیني بنسټ

مذهبي بنسټونه د مذهب په څرنگوالي پورې اړه لري او د انسانانو معنوي اړتیاوې پوره کوي.

د دین تعریف: د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) د لارښوونو مجموعه ده چې د خپلواک انسان سره د فردي او ټولنیز ژوند په حدودو کې د بڼې او سمې لارې په انتخاب کې مرسته کوي. له دې اصطلاح نه مقصد خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) ته د نژدېوالي سلوک غوره کول او په یوه ټاکل شوې لاره او قالب کې ژوند کول، د الله (جَلَّ جَلَالُهُ) د حکمونو بشپړ اطاعت منل دي. په هر دین کې معمولاً دیني بنسټونه د روحانیونو او د دین د عالمانو تر رهبرۍ او مشرۍ لاندې وجود لري.

دیني علما او روحانیون هغه کسان دي چې له دیني علومو او مناسکو سره اشنایي لري او مؤمنان په مختلفو طریقو (یعنې د احکامو، عقایدو د زده کړې او په مذهبي مراسمو کې گډون او داسې نورو) سره د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) اوامرو ته رهنمایي کوي. یعنې سړی باید وکولای شي د خپل مذهب مراسم او فرائض څرنگه چې په شریعت کې راغلي دي سرته ورسوي او په ټولنه کې هغه نظم او سمون چې هیله یې کېږي عملي شي.

د لوست تکرار

.....

.....

.....

.....

.....

پوښتني

- ۱- کورنۍ کوم ډول ټولنيز بنسټ دی؟
- ۲- کورنۍ د خپلو غړو په وړاندې کوم مسؤولیتونه لري؟ اووه مسؤولیتونه يې په گوته کړئ.
- ۳- اقتصادي بنسټ د ټولني کومې اړتياوي پوره کوي؟ درې اړتياوې يې په گوته کړئ.
- ۴- د فرهنگي ميراث انتقال له يو نسل څخه بل نسل ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسېږي؟
- ۵- د ټولنيز نظم ساتنه او د ټولنيزو قوانينو اطاعت ته د خلکو پام اړول د کوم بنسټ پر غاړه دي؟
- ۶- د دين بنسټ د انسان کومې اړتياوې پوره کوي؟

کورنۍ دنده

د کورنۍ خو دندې چې په ټولنه کې يې لري، په خپلو کتابچو کې وليکئ او بيا يې د ټولگي پر وړاندې ولولئ.

ټولنيز بنسټ (۳)

خبرې پرې وکړئ

ټولنيز بېلابېل کره وره لکه، نېک او ښه کره وره، بد او نامناسب کره وره، لکه: غلا او داسې نور په يوه ټولنه کې ليدل کېږي.

۱- آیا داسې څوک يا منبع شته چې موږ ښو کارونو ته وهڅوي او له بدو کارونو څخه مو منع کړي؟

۲- آیا پوهېږئ د پنځه گونو بنسټونو دندې په ټولنه کې کومې دي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې په هره ټولنه کې پنځه ټولنيز اصلي بنسټونه وجود لري. دا پنځه اصلي بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، اقتصادي بنسټ، سياسي بنسټ او مذهبي بنسټ. ټولنيز بنسټونه خپلو موخو ته د رسيدو لپاره بايد معلوم کره وره ولري. په دې لوست کې به تاسې د دې بنسټونو په اړه معلومات پيدا کړئ چې څه کره وره لري او کومې چارې سرته رسوي.

د ټولنيزو بنسټونو کره وره

هر ټولنيز بنسټ ټاکلي او مشخص کره وره لري چې په يو ډول نه يو ډول د هغه په ټينگښت او

پایبست کې اغېزناک دي. همدارنگه داسې اساسي او ځانگړې دندې موجودې دي چې هر بنسټ په جلا ډول له هغه څخه برخمن دی. هغه پراخې دندې چې په ټولو بنسټونو کې لیدل کېږي په لاندې ډول دي:

- بنسټونه په مختلفو موقعیتونو کې د نېکو او بڼو ټولنیزو کړو وړو بڼې دانسان په اختیار کې ورکوي. د ټولنیز کېدو له لارې انسانانو ته د بڼو کړو وړو لارښوونه کوي او له بدو کړو وړو څخه د ډډې کولو طریقې وړښيي. د بېلگې په توگه: په بڼوونځي کې مور ته دا رازده کېږي چې د بڼوونځي د قوانینو پیروي وکړو، د مشرانو درناوی وکړو، له ټولگيوالو سره مرسته وکړو، د تقلب او د نورو پر حقوقو له تېرې نه ډه وکړو، د دیني مقدساتو او ارمانونو درناوی وکړو.

- ټولنیز بنسټ د فرد لپاره مختلف رولونه ټاکي. سم او معقول کړه وړه او رولونه انسانانو ته مشخص کوي. یعنې یو سړی مخکې له دې چې ځانته یوه دنده چې د هغه هیله لري وټاکي، کولای شي ځانته د مناسبې دندې د انتخاب تصمیم و نیسي. بنسټونه د ټولنې وگړو ته دا ورزده کوي چې د کړو وړو خو را بڼه طریقه او لاره هغه لاره ده چې باثباته او د قانون سره سمه وي، د بېلگې په توگه: خلک په مذهبي بنسټ کې د غږیتوب له لارې د ټولنې باثباته او منل شوي ارزښتونه او عقیدې زده کوي. شرافت او ریښتینولي زده کوي. شرافت، ریښتینولي له بې وزلو سره مرسته او د ټولنیز و مقرراتو مراعاتول دا ټول د بنسټیزو منل شویو کړو وړو نمونې گڼل کېږي.

بنسټونه د ټولنیزو کړو وړو په سمون لاس پورې کوي او د هغه نظارت کوي. د بېلگې په توگه: د یو نېستمن سړي لپاره غلا د دې لپاره مناسب کار نه چې دا کار د نورو په حق ظلم او تېری شمېرل کېږي او بل دا چې کیدای شي هغه کار د ده د بندي کیدو سبب شي. د دې پرځای چې د ټولنې له غوښتنو نه سترگې پټې کړي، بڼه به دا وي چې یوې خیریه څانگې او یا د کار لپاره کوم ځای ته ورشي.

یاد شوي پنځه بنسټونه هر یو د یوې ځانگړې موخې لپاره منځ ته راغلي دي او ځانگړي کړه وړه او دندې سرته رسوي چې په لاندې ډول دي:

د کورني بنسټ ځانگړې دندې (کړه وړه)

- د لومړني ټولنیز بنسټ په توگه د کورنۍ تنظیم او جوړښت.
- د انسانانو د یونسول د ځای ډکول د بل نسل له خوا.
- د کوچنیانو، بې وسو او سپین ږيرو پالنه او لاسنیونی.

- د چاپیریال له خطرونو څخه د وگړو ساتنه.
- د فردي تجربو د تر لاسه کولو لپاره د فرصتونو او امکاناتو برابرول، په فرد کې د روحي او اخلاقي ځواک وده او د کوچني د شخصیت اساسي جوړښت. د کوچني د اړتیاو پوره کول لکه: خواړه، پوښاک، استوگنځی، د امنیت احساس، مینه او داسې نور.
- د ټولني له افرادو سره د پیوستون د حس پیدا کول.
- د ټولنیز ژوند د نن او سبا په اړه هیله مندی ایجادول.
- د کوچنیانو ټولنیز کول.
- د وراثت له لارو د وگړو د مقام او منزلت تثبیتول.
- د اقتصادي تولید او مصرف د اساسي برخې د واحد په توگه، د کورنۍ دغړو لپاره د امنیت رامنځ ته کول.

د ښوونې او روزنې د بنسټ ځانگړي کره وړه

- د دندو د منلو لپاره د افرادو چمتو کول.
- د فرهنگي میراث د انتقال د وسیلې په توگه عمل کول.
- له مختلفو نقشونو او دندو سره د ټولني د افرادو آشنا کول.
- د ځینو ټولنیزو نقشونو او دندو لپاره چي هیله یي لري، د وگړو چمتو کول.
- د علمي څیړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پر مختگ راوستل.
- له ټولنیزو ارزښتونو سره د وگړو د تطابق د قدرت وده او د ټولنیزو اړیکو اسانتیا.

د مذهبي بنسټ ځانگړي کره وړه دا دي:

- د اخلاقي هويت په موندلو کې له اشخاصو سره مرسته.
- د شخص د طبیعي او ټولنیز چاپیریال د بیان لپاره د تفسیرونو راوړل.
- د وگړو ټولنیز ټینګښت او گروپي پیوستون.
- خلکو ته دا هیله ورکول چې خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) د بندهگانو ژوند په دې نړۍ کې په مړینه نه ختموي، بلکې مړینه د تلپاتې او عادلانه ژوند پیل دی.

د اقتصادي بنسټ ځانگړي کره وړه

- د ټولني د وگړو د اړتیا وړ توکو او خدمتونو تولید.

- د توکو او خدمتونو وپشل د اقتصادي صنايعو (کاراو تجهيزاتو) له وپشلو سره يوځای.
- د توکو او خدمتونو مصرفول.

د سياسي بنسټ ځانگړي کړه وړه

- د مقننه قوې له خوا د جوړ شوي قانون له لارې د قوانينو او مقرراتو بنسټيز کول.
- د تصويب شوي قانون پلي کول.
- د امنيت خوندي کول.
- په ټولنه کې د غړو ترمنځ د ستونزو او مخالفتو نو حل و فصل.
- د داسې خدمتونو لکه: روغتيا ته پاملرنه، هوساينه، بنوونه او داسې نور سرته رسول.
- د نورو ملکونو د تېري پر وړاندې د هېواد له اتباعو څخه حمايت او د خارجي گواښونو پر وړاندې د ملت هوبنيار ساتل.

د لوست تکرار

- .....
- .....
- .....
- .....

پوښتنې

- ۱- د کوچنيانو ټولنيز کول د کوم بنسټ دنده ده.
  - ۲- د علمي څيړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پرمختگ راوستل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري.
  - ۳- په ټولنه کې د خلکو ترمنځ د ستونزو او مخالفتونو حل و فصل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري، ځواب يې په نښه کړئ.
- الف: د کورنۍ بنسټ.
 ب: د دين بنسټ.
 ج: د سياست بنسټ.
 د: د اقتصاد بنسټ.

کورنۍ دنده

تاسې په کومه موخه په ښوونځي کې شامل شوي ياست؟ څو دليلونه يې وليکئ.

د بنسټونو متقابلې اړیکې

خبرې پرې وکړئ

په تېرو لوستونو کې مو زده کړل چې په یوه ټولنه کې بنسټونه د خپلو دندو په سرته رسولو کې یو له بل سره تړلي دي او د هغو تر منځ نسبتاً پایدارې اړیکې شته. د هر یو بنسټ کار د بل بنسټ د کار تکمیلوونکی دی. اوس وویاست چې:

آیا بنسټونه کولای شي چې په خپلو کې له همغږۍ پرته یو له بل سره متقابلې اړیکې ولري او د خلکو ټولې اړتیاوې پوره کړي؟ په دې اړه بحث وکړئ.

په دې لوست کې تاسې د بنسټونو له متقابلو اړیکوسره آشنا کېږئ:

خرنګه چې ټول نهادونه یوه موخه لري چې هغه د خلکو د اړتیاوو پوره کول او پوره هوساینې ته د هغوی رسول دي، نو بنسټونه یو له بل سره تړلي دي. هېڅ بنسټ له بل بنسټ سره له اړیکو درلودلو څخه پرته نشي کولای خپل پایښت او شتون ته دوام ورکړي، ځکه هر یو یو له بل باندې هم اغیز کوي او هم اغیزمن کېږي. پنځه بنسټونه چې په تېر درس کې مو ولوستل یو له بل سره تړلي دي، د بېلګې په توګه:

واده او د کورنۍ ټینګښت د ټولنې په وده اغیز کوي او د ټولنې وده په ښوونې، روزنې او اقتصاد تاثیر لري. د دې لپاره چې د ټولنې کره وړه اغیزناک وي د هغه بنسټیز نهادونه باید اغیزناک کره وړه ولري. یو مناسب او ښه توازن باید د کورنۍ، اقتصاد، سیاست، مذهب او د ښوونې د نهادونو تر منځ موجود وي.

پوهیږو چې یو ماشین هغه مهال ښه کار کوي چې د هغه د پرزو او اجزاو تر منځ ښه همغږي موجود وي. یوه ټولنه هم کولی شي چې خپلې لارې ته په آسانی سره دوام ورکړي او خپلې موخې لاس ته راوړي چې ټول نهادونه په همغږۍ او یو موټي توب سره عمل وکړي.

- ستاسي په فکر! کوم وخت ويلاي شو چې په ټولنه کې نظم او همغږي موجوده ده؟ داسې فرض کړئ چې تاسې غواړئ د فوټبال د لوبې ليدلو ته لاړ شئ. د دې لپاره لومړی بايد خپل ځان لوبغالي ته ورسوئ. که چير ته:

- موټر چلونکی ترافيکي قوانين او مقررات مراعات کړي.

- د ترافيکو اداره په خپلو د ندو په بڼه توگه عمل وکړي چې موټر چلوونکي په ښار کې په سمه توگه موټر وچلوي.

- ښاروالي خپل کار په ښه توگه سرته ورسوي ترڅو په سر کونوکې د موټر چلوونکيو لپاره ستونزه پيدانه شي. نو تاسې کولی شئ په آرامه توگه لوبغالي ته ورسيرئ او همدا رنگه د ننوتلو ټکت واخلي، پنخپل ځای کښېنئ، مسابقه ووينئ او بيا په آرامۍ سره له لوبغالي څخه راووخئ او په موټر کې خپل کور ته لاړ شئ. لکه چې تاسې وليدل د يوې مسابقې په کيدو کې مختلف بنسټونه شامل او يو له بل سره مرسته کوي. دا نهادونه د دندو د سرته رسولو په وخت کې بايد له نورو نهادونو سره د همغږۍ تر څنگه نژدې پيوند او اړيکې ولري، ترڅو يوه مسابقه په ښه توگه اجراشي. له بلي خوا تر کومه ځايه چې نهادونه يو له بل سره نژدې پيوندونه او اړيکې لري يو د بل ودې او تايد ته لېوالتيا لري، ترڅو وکولی شي چې ټول په ټولنه کې اغيزناک واوسي. همدارنگه هر کله چې په يوه بنسټ کې بدلون راشي، نو له هغه سره جوخت په نورو بنسټونو کې هم تغييرات راځي. له دې کبله کله چې يو نهاد خپل ځيني کره وړه له لاسه ورکوي او يا نوي کره وړه لاس ته راوړي، نو لازمه ده چې په هغه بنسټ کې د ننه هم بدلونونه راشي، ترڅو هغه نهاد وکولی شي نوی کار سرته ورسوي.

فعاليت: ستاسې په آند که د يوې ټولنې ارمان د هغې ټولنې د اقتصاد رغونه وي، نو د اقتصاد بنسټ په يوازې ډول کولای شي چې نو موږې ټولنه هغې موخې ته ورسوي؟ په دې باره کې خبري سره وکړئ.

هغه اړتياوې چې نهادونه د هغو په بنسټ جوړشوي دي. د ټول ټولنيز نظام د اړتياوو يوه برخه ده. هغه اړتياوې چې يو ښوونځی د هغه پر اساس منځ ته راغلی، د هغو اړتياوو يوه برخه ده چې د هغه پر اساس د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی. له دې کبله دا ټول نهادونه په عمومي توگه د ټولنيزو اړتياوو د پوره کولو خوا ته ځي. نو ويلي شو چې هر کله د ټولنې ارمان د اقتصاد وده لوړې کچې ته رسول وي، نو بايد ټول ټولنيز بنسټونه له دې موخې سره متناسب عمل وکړي يعنې:

• د ښوونې په بنسټ کې د وړتياوو د لوړولو لپاره بايد انضباط، ډبرکار، کمه طمعه او قانع

- کیدل او د سلسله مراتب مراعاتول په دوامداره توگه زده کوونکو ته ورزده شي.
- د ډله ییزو رسنیو وسایل باید گټور او ښوونیز پروگرامونه خپاره کړي.
- اداري نهاد داسې جوړ شي چې یوازې باید ښه کارکوونکي، د کار اهل او منظم افراد په هغې کې کار وکړای شي.
- په سیاسي بنسټ کې سیاستوال باید ساده او بې الایشه ژوند ولري او هغه پروگرامونه چې د هېواد د ادارې لپاره جوړیږي باید ټول په دې موخه تنظیم شوي وي.
- اقتصادي بنسټ په تولید او توزیع کې له همدې موخې سره متناسب عمل وکړي. په دې شرایطو کې دا ټولنه کولی شي خپله موخه یعنې د اقتصادي ودې لوړې کچې ته رسېدل عملي کړي.

د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

پوښتني

- ۱- آیا ټولنیز بنسټ په یوازې توگه او له نورو بنسټونو سره له اړیکو پرته کولی شي د ټولنې ډول ډول اړتیاوې پوره کړي؟
- ۲- آیا اقتصادي ناورین په یوه هېواد کې یوازې پر اقتصادي بنسټ اغېز کوي، که په نورو ټولنیزو بنسټونو هم اغېز لري؟
- ۳- که چیرته په یوه بنسټ کې بدلون راشي. آیا په نورو بنسټونو کې هم تغیر راځي؟ د یو مثال په وسیله یې واضح کړئ.
- ۴- د اقتصاد او د ښوونیزو بنسټونو تر منځه د اړیکو یو څو بیلگې ولیکئ.

کورنۍ دنده

که چیرته وغواړئ د الوتکې په ذریعه د هېواد کوم ولایت ته سفر وکړئ باید د دې سفر سرته رسولو لپاره له کومو بنسټونو سره اړیکې ونیسئ؟ د دې سوال ځواب په کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

د درېيم څپرکي لنډيز

- هره ټولنه د دې لپاره چې خپل شتون ته دوام ورکړي، بايد بيلابيلې اړتياوې يې پوره شي. د تاريخ په اوږدو کې د دې اړتياوو د پوره کولو لپاره اړيکې رامنځ ته شوي او دوام يې پيدا کړی چې هغې ته ټولنيز بنسټ وايي.
- کولی شو چې ټولنيز بنسټونه په دوه لومړنيو او دويمو ډلو باندې ووېشو، لومړي بنسټونه عمومي او جهاني دي او تقريباً ويلي شو چې په ټولو ټولنو کې پيدا کېږي او د ډېر دوام او ثبات لرونکي دي. پنځه ټولنيز لومړني بنسټونه دا دي: د کورنۍ، د ښوونې او روزنې، د دين، اقتصاد او سياست بنسټونه.
- دويم درجه بنسټونه چې د ټولنې د دوام لپاره ورته اړتيا ليدل کېږي او کله چې دا اړتياوې ليرې شي، ورو ورو او يا دفعتاً له منځه ځي. د دويمو بنسټونو له جملې کولی شو بانکدارۍ، علم، ټکنالوژۍ او درملنې ته اشاره وکړو.
- کورنۍ د خلکو يوه ډله ده چې د خپلوۍ د اړيکو سره مستقيماً تړاو لري او د هغې لويان د کوچنيانو د پالنې مسؤوليت لري.
- ښوونه او روزنه يوازې هغه بنسټ دی چې د متخصص او ماهر ځواک وده پر غاړه لري او د زده کړې له لارې هغوی په ټولنه کې ژوند کولو ته چمتو کوي.
- هره ټولنه يو اقتصادي نظام لري او اقتصادي بنسټ دی چې د توليد، توزيع او د توکو د مصرف جريان تنظيموي او د انسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتياوې پوره کوي.
- هره ټولنه د يو نظام لرونکې ده چې خلک د قوانينو اطاعت ته متوجه کوي او دا رول سياسي بنسټ سرته رسوي چې په ټولنه کې د نظم او سمون دنده پر غاړه لري چې دولت د دې بنسټ کارندوی دی.
- پوهنيزو چې يو ماشين هغه وخت ښه کار کوي چې د پرزو او اجزاو ترمنځ يې همغږي او نظم موجود وي. يوه ټولنه هم هغه وخت کولی شي په آرامۍ سره خپلې لارې ته دوام ورکړي او خپلو موخو ته ورسېږي چې ټول بنسټونه په همغږۍ او يو موټيتوب عمل وکړي.

څلورم څپر کی

پراختیا (توسعه)

په دې څپر کې کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- پراختیا څه ته وایي؟

۲- فرهنگي پراختیا.

۳- ټولنيزه- سياسي پراختیا.

۴- اقتصادي پراختیا.

۵- د پراختیا اود بېرته پاتېوالي عوامل.

۶- پراختیا اود ژوند چاپېریال.

د څپرکي موخې

- زده کوونکي به د دې څپرکي په پای کې:
- د پر اختیا په مفهوم پوه شي.
  - د پر اختیا برخې و پېژني.
  - د فرهنگي پر اختیا په اړه معلومات لاس ته راوړي.
  - د ټولنيزې او سياسي پر اختیا په اړه معلومات پیدا کړي.
  - د اقتصادي پر اختیا د برخو په اړه معلومات پیدا کړي.
  - د پراختیا او د وروسته پاتېوالي د علت او عواملو د څېړنې او تحلیل وړتیا پیدا کړي.

پراختیاڅه ته وایي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې د تاریخ په اوږدو کې د انسانانو د اړتیاوو پوره کولو لپاره اړیکې پیدا شوي او ادامه یې پیدا کړې ده چې هغو ته ټولنیز بنسټ وایي. په دې څپرکي کې به تاسې ولولئ چې دې موخې ته رسېدل د هر ملت او ټولني هيله او ارمان دی.

خبرې پرې وکړئ

تاسې د(پراختیا، ودې او صنعتي کیدل) اصطلاحات په ژوند کې ډېر اورېدلي دي او له هغو سره آشنا یاست، اوس وویاست چې:

- پراختیا څه ته وایي؟ پر اختیا ته رسیدل کوم وضعیت او ځانگړو شرایطو ته ویل کېږي؟ پراختیا د ډېرو هېوادو لپاره یوه ارمانی موخه ده. ټول وروسته پاتې هېوادونه هیله لري چې خپل مادي، انساني، معنوي توان او ظرفیتونه لوړ کړي او د انساني، اقتصادي، سیاسي، اجتماعي، فرهنگي او اداري ظرفیتونو او وړتیاوو له پلوه یو ځواکمن دولت واوسي. د سالمو، متخصصو، باتدبیره او فعالو انسانانو درلودل او د پراخو بنسټیزو صنایعو، ارتباطي لارو، پرمختللي پست، بندرونو، د حمل او نقل مجهز وسایلو، صحي خدمتونو او د صنعتي نړۍ په کچه نوې ټکنونې او روزنې او داسې نورو درلودل د مخ په ودې هېوادونو مطلوبه موخه او ارمان دی.

آیا پوهیږئ پراختیا، وده، صنعتي کېدل او بیارغونه څه شی دي؟ دوه اصطلاح گانې وده او پراختیا زیاتره وخت د یوې معنا لپاره کارېږي چې دا سمه نه ده. وده یو اړخیزه معنا ورکوي او هغه د ټولني د ثروت د ډېرښت کمیت رابښي او معمولاً په ځینو نښو نښانو، لکه: د سړي سر عاید باندې سنجول کېږي، خو پراختیا چې وروسته به هم ورته اشاره وشي د ټولني د شتمني د اندازې له ډېرښت سره سره، د ټولنې، سیاسي، اقتصادي او فرهنگي نظام کيفي تغییر هم له ځانه سره لري.

صنعتي کېدل د دوامدارې او مخ په زياتيدونکې گټې ورکولو په معنا دي چې د کار له قدرت، ځواک او د تخنيکي نوښتونو او منظمو کاري سازمانونو له گټې اخيستلو نه لاس ته راځي. په دې توگه صنعتي کيدل د اقتصادي پراختيا يوه برخه ده.

د پراختيا اصلي معنا

پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختگ، ځواکمنی او حتی لويوالي خواته د ودې کولو په معنا ده. همدارنگه پراختيا د پراخوالي په معنا هم ده. پراختيا په لغت کې له پوښ نه راوتل دي او د بيارغونې له نظره پوښ (لفاف) هغه تړلې فرهنگي ټولنه او په هغې پورې اړوند ارزښتونه دي چې ټولنه بايد پرمختگ ته د رسېدو په موخه له دې تړلې مرحلې څخه ووځي.

له دوهمې نړيوالې جگړې وروسته د پراختيا ادبيات په نړۍ کې مطرح شول او وده يې وکړه. عالمانو او ټولنپوهانو پراختيا د هوساينې د موخو په لور د پرمختگ، له وروسته پاتې کيدو نه د لريوالي د فقر او بېکارۍ له منگلو نه خلاصون، د نابرابريو د کچې ټيټول، صنعتي کيدل، اړيکې او د داسې ټولنيز نظام جوړيدل بولي چې د عدالت او په روانو سياسي چارو کې د خلکو پرگډون ولاړ وي.

همدارنگه په دې څانگه کې د نظر خاوندانو د پراختيا په اړه په خپلو کتابونو او مقالو کې ځينې مطلبونه بيان کړي دي او پراختيا يې د ټولنې تېرېدل له وروسته پاتې حالت څخه د پرمختگ حالت ته او د ټولنې حرکت له پخواني وضعيت نه د ښه او مناسب وضعيت خواته بللی دی چې دا حرکت ځانته اصول او معيارونه غواړي. لومړنی شی چې د سم حرکت موخې ته د رسېدو لپاره لازم دی، هغه پېژندنه، پلان درلودل او دا پلان او موخې بايد په يو سم قالب کې منظم شوې وي. لنډه دا چې د سمې او مطلوبې ټولنې لپاره دا لاندینۍ نښې او معيارونه لازم دي:

۱- د ټولنې مشر بايد فاسد او ظالم نه وي، ځکه که په ټولنه کې ظلم موجود وي بيا به حرکت منع ته رانه شي.

۲- انسانان بايد پر نفس باور ولري او تقليدي فکر ونه لري.

۳- د انسان ښوونې او روزنې ته پاملرنه وشي. (د انسان روزنه)

سربېره پر دې چې پراختيا په خپل جوړښت کې د توليد او عايد د کچې لوړوالی لري، همدارنگه د ټولنيزو، اداري بنسټونو او د خلکو د عمومي افکارو او نظرياتو د جوړښت په اساسي بدلونونو

کې هم برخه لري. پراختیا په ځینو وختونو کې د خلکو رسوم، عادات، عقاید او دودونه هم له ځانه سره لري.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

پراختیا ته رسیدل کومو شرایطو ته ویل کیږي؟ او د کومو اړخونو درلودونکې ده؟ د دې سوال ځواب به تاسې په دې لوست کې ومومئ.

د پراختیا ځانګړتیاوې

پراختیا په ساده ډول په ټولو ټولنو کې هغه وضعیت ته وایي چې لږ تر لږه درې شرطه یا موخې ولري. **لومړۍ موخه:** هغو موادو او خدمتونو ته لاسرسی چې د انسانانو د ژوند کولو لپاره ضروري دي لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی، په دې برخه کې نه یوازې د دې موادو او توکو د کمیت او اندازې زیاتوالی په نظر کې دی، بلکې په عادلانه توګه د ټولني فرد ته باید توزیع او ووېشل شي. **دویمه موخه:** د ژوند د سطحې او معیارونو لوړېدل او له مادي او معنوي نعمتونو څخه د انسانانو ګټه پورته کول دي. لوړ عایدات، اغېزناکه درملنه، باکیفیته ښوونه، پوره امنیت او فرهنګي او انساني ارزښتونو ته پاملرنه چې د ژوند په پرمختګ کې مرسته کوي، په ملي او فردي کچه ډېر درناوی او عزت نفس منځ ته راوړي.

درېیمه موخه: په بشپړه توګه کيفي ماهیت لري، چې په ژوند کې د افرادو او ملتونو د ټاکنو او انتخابولو د لمنې پراخول، د افرادو د مدني حقونو لوړول، د فکر آزادي، د قانون په وړاندې برابرۍ، د تبعیضونو له منځه وړل او د هر ډول قید، بند او مریتوب نه خلاصون او داسې نور دي.

د پراختیا ابعاد (اړخونه)

پراختیا یو پېچلی، مرکب او څو اړخیزه بهیر دی. دا بهیر هغه وخت تحقق پیدا کوي او عملي کیږي چې په ټولنیز جوړښت، د خلکو د عامه ذهنیت او ملي نهادونو کې اړونده تحقیقات سرته ورسېږي او د هغوی له څنګه اقتصادي ودې ته چټکتیا ورکړل شي، نا برابري کمه شي او د مطلق فقر جرړې وایستل شي.

دا بهیر نه یوازې د تولید زیاتوالي او پراختیا ته پاملرنه کوي، بلکې د تولید ښه والی او کیفیت هم په

نظر کې لري. د يوې ټولنيزې پدېدې په توگه داسې فکر كېده چې پراختيا يو اقتصادي جريان دی او د اقتصادي مطالعاتو په ساحه کې ځای لري. خو د ټولنيزې سياسي پراختيا په اړه ډېرو مطالعاتو وښودله چې اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی او د دې پدېدې نور اړخونه ټولنيز، سياسي، فرهنگي مخصوصاً د انساني ځواک عوامل تشکيلوي. پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره ده چې وکولی شي د ژوند ټولې برخې تر پوښښ لاندې راولي.

پراختيا د بدلون او تغيير بهير دی چې نه يوازې اقتصادي برخې، بلکې ټولنيز نظام، سياسي سازمان او فرهنگي ساحې له ځانه سره لري چې انساني کړو وړو ته په ټولنه کې وده ورکوي. دوامداره او هر اړخيزه پراختيا اقتصادي، ټولنيزې، سياسي، فرهنگي او ټکنالوژيکې خواوې لري چې په راتلونکو لوستونو کې د پراختيا په دې اړخونو پوره رڼا اچول شوې ده.

د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

پوښتنې

- ۱- د پراختيا موخې کومې دي؟ په لنډ ډول يې بيان کړئ.
- ۲- ايا پراختيا د اقتصادي ودې جريان دی او که اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی؟
- ۳- يوې ښې ټولنې ته د تېرېدو علامې او نښې کومې دي؟
- ۴- پراختيا تعريف کړئ.
- ۵- هغه هېوادونه چې د پراختيا په حالت کې دي کومې موخې بايد مخ ته بوځي چې پراختيا ته د رسېدلو هېوادونو سطحې ته ورسېري؟
- ۶- سړي سرعايد او ملي ناخالص عايد څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سيمه کې چې ژوند کوی د ټولنيزې، اقتصادي، سياسي او فرهنگي پراختيا څو بيلگې وليکئ.

فرهنگي پراختيا

په تېر لوست کې مو ولوستل چې دوامداره با ثباته او هر اړخيزه پراختيا ټولنيز، اقتصادي، سياسي او فرهنگي اړخونه لري. په دې لوست کې به له هغو اړخونو څخه فرهنگي پراختيا ولولئ.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

لاندینی پوښتنې په ځیر سره ولولئ او خبرې پرې وکړئ.

۱- ستاسې په فکر! د فرهنگي پراختيا معنا څه ده؟ او ولې فرهنگي پراختيا د اصلي او دوامداري پراختيا بنسټ جوړوي؟

۲- فرهنگي پراختيا د يوه هېواد په ملي پراختيا کې څه رول لوبولی شي؟

اوس ډېر خلک په دې نظر دي چې د هر ډول پراختيا اساس فرهنگي پراختيا ده او له هغه ځايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسېدل دي. د دې پراختيا بنسټ انسان (فرهنگي موجود) دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا زيربنا به هم فرهنگي پراختيا وي. فرهنگ د ټولني بنسټ جوړوي او هره ټولنه څومره چې نوې هم وي د هغې دوام او پايښت په فرهنگي اصولو پورې تړاو لري چې د هغې ټولني د افرادو هويت جوړوي. له دې امله په هره ټولنه کې هويت ورکوونکی رکن د هغې فرهنگي مخينه او فرهنگي زيرمې، آثار او

شتمنی دي. دې مطلب ته په پاملرنه او په همدې ټکي باندې په ټينگار سره د يو هېواد مشران او مسؤولان بايد فرهنگ د اساسي ارکانو په جمله کې وشمېری او هغه ته دې د موخو، اوږد مهاله او پراخو سياستونو په جوړولو او پلي کولو کې ځانگړی مقام ورکړي. د هرې ټولنې فرهنگ، د ټکنالوژۍ د پرمختگ کچه، توليد، بنوونه، علم او خبر تيا (آگاهي) د ټولنيزې ودې د ځانگړې دورې ادبيات رابښي. پراختيا يوه حياتي او ډېره مهمه اړتيا ده په دې شرط چې د بنوونې او روزنې، گډون (مشارکت) او د انسان د اساسي اړتياوو د پوره کولو او په ځانگړې توگه د فرهنگ ودې ته لاره هواره کړي. دلته دا پوښتنه پيدا کېږي چې:

څنگه کولی شو فرهنگي پراختيا پلې کړو؟

فرهنگي پراختيا له هغو مفاهيمو څخه ده چې د پراختيا د ټولو برخو لکه: د اقتصادي ټولنيزې او د سياسي پراختيا په پر تله له زياتو ارزښتونو څخه برخمنه وي چې د ټولنې د افرادو له غير مادي اړتياوو سره زيات سروکار لري.

د هرې ټولنې وروستی موخه ودې او پراختيا ته رسېدل دي. که ملي پراختيا ته رسېدل په هېواد کې پراختيا د لوړ ارمان په توگه په نظر کې ونيسو، له دې کبله سياسي، ټولنيزه، اقتصادي او فرهنگي پراختيا د پراختيا بنسټيزې او اصلي ستنې بلل کېږي. په دې ټولو کې د فرهنگي پراختيا رول حساس او څرگند برېښي. ځکه هېڅ ډول ټولنيز او سياسي بدلون له مناسبو فرهنگي شرايطو او بنسټونو پرته ممکن نه دی. پراختيا د ملي او سيمه ييزو فرهنگي محصولاتو او لاسته راوړنو ساتنې ته اړتيا لري. ځکه چې فرهنگي لاس ته راوړنې د خپلواکې پراختيا لپاره ډاډمنې ضمانت کوونکې دي. ځکه چې فرهنگي هويت ځواکمنوي او د فرهنگي ميراث په بنسټ د خلکو د نوښت او خبرتيا ځواک لوړوي، له دې امله هغه ځانگړتياوې چې پورتنی تعريف يې فرهنگ، ټولنې او يو ټولنيزې ډلې ته ورکوي، نه شو کولای چې فرهنگ د پراختيا يو فرعي يا ښکلا ورکوونکې اړخ وبولو، بلکې هغه د ټولنې اصلي قدرت او ځواک گڼل کېږي.

ستاسي په فکر! خلک د ټولني په وروسته پاتېوالي، پرمختگ او پراختيا کې څه رول لري؟

غير فعاله او وروسته پاتې ټولنه د وروسته پاتې او غير فعالو وگړو د شتون نښې نښانې دي او يوه خوځنده، پرمختللي او فعاله ټولنه د هغې ټولني د وگړو د خوځښت، هوبنياري او تکړه توب نښې دي دا سمه ده چې وايي: د يوې ټولني زوال د هغې ټولني د وگړو له زوال څخه پيدا کېږي، لکه څرنګه چې د ټولني د حرکت او خوځښت سياست هم د ټولني د وگړو د هڅو، خوځښت بلل کېږي.

انسانان د تاريخ په اوږدو کې نن ورځ له هر وخت نه لوړې او پرمختللي ټکنالوژۍ ته لاسرسی لري. دا د پاملرنې وړ ده چې د دې ټکنالوژۍ نه د گټې اخيستلو په لړ کې د ولسي فرهنگ د ارزښتونو تبادله او درک په نظر کې ونیول شي. د دې ارزښتونو له پامه غورځول او نه پېژندل د ټولني بې هویتي څرګندوي او ټولنه د زوال خواته بيايي. له همدې کبله د ټولو هېوادونو فرهنگي، تاريخي او طبيعي ميراثونه د نړۍ د وگړو د فرهنگي ارزښتونو د سرچينو او معنوي لاسته راوړنو په توګه گڼل کېږي او د هغو ساتنه د هر متمدن انسان دنده او مسلم حق دی. افغانستان د داسې يو هېواد په توګه چې پنځه زره کلنه فرهنگي روښانه او ځلانده مخينه لري، د فرهنگي پراختيا لپاره د لويو ظرفيتونو لرونکی دی. خو د درې لسيزو جگړو او گډوډيو په جريان کې دې هېواد لازم فرصتونه له لاسه ورکړل. د افغانستان اسلامي دولت، خلک، ځوانان او د دې خاورې هر وگړی دنده لري چې د خپل فرهنگ ملي او اسلامي ارزښتونه وساتي، هغه لاشتمن کړي او خپل با ارزښته فرهنگ د پرديو له تېريو څخه وساتي. هېره دې نه وي چې د فرهنگي پراختيا په هکله د نړۍ د مختلفو هېوادونو د تجربو، مخصوصاً د هغو تجربو پر وړاندې چې بريالی دي او په هغوی کې درسونه او پندونه موجود دي، بې تفاوته پاتې نشو. دا ټکي بايد هېر نه کړو چې د هيڅ ټولني نسخه نه شو کولای په بل هېواد باندې عملي کړو. دا په دې معنا چې کېدای شي داسې تجربې چې د يوه هېواد په ګټه وي د بل هېواد لپاره به ښې پایلې ونه لري.

د لوست تکرار

.....

.....

.....

.....

.....

پوښتنې

- ۱- فرهنگي پراختيا تعريف کړئ
- ۲- ولې پراختيا د فرهنگي محصولاتو دسيمه ييزو لاسته راوړنو ساتنې ته ضرورت لري؟
- ۳- ټولنيزې اړيکې په فرهنگي پراختيا کې څه رول لري؟
- ۴- آیا د يو هېواد فرهنگي پراختيا په اړه کولی شو، د مختلفو هېوادونو له تجربو څخه گټه واخلو؟

کورنۍ دنده

د هېواد د فرهنگي پراختيا او د ښوونځي د زده کوونکو د رول په اړه څو کرښې وليکئ او بيا يې د ټولگي پر وړاندې ولولئ.

اجتماعي - سياسي پراختيا

خبرې پرې وکړئ

ټولنيزه پراختيا څه شی ده؟

څرنګه چې پوهيرئ پراختيا يوازې هغه وخت د دوام او پرمختګ وړ ده چې له دې برخې يا جريان نه ګټه اخيستونکي ورو ورو او په تدريج سره د دې جريان څښتنان شي. په دې معنا چې پلانونه او پروګرامونه نه شو کولای يوازې د اقتصاد لپاره تر بحث لاندې ونيسو، بلکې بايد يو هر اړخيز پلان په نظر کې ونيسو چې اجتماعي، روغتيايي او عمومي آسانتياوې لکه: د فرهنگي ميراثونو ساتنه، پلان جوړونه او بناري بيا رغونه، د کليو او بانډو پراختيا، د اوبو او انرژۍ اداره کول، د چاپيريال ساتنه او حتی د سياست جوړولو او قانون جوړولو پراختيا، هغه مهم ټوکي دي چې بايد په پام کې ونيول شي. هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په جريان کې د پاملرنې وړ دي په لاندې ډول دي.

۱- د مطلقې نېستۍ د له منځه وړلو پلان چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او گريوان ده.

۲- د اساسي اړتياوو لکه: خواړه، استوګنځۍ، د سون مواد، کالي او ځينې ټولنيزې اړتياوې لکه: د انساني حقونو، زده کړې او دندې (اشتغال) لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقفونو او نقشونو لاس ته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل د دې ستراتيژۍ په مرکز کې ځای لري. په دې معنا چې مادي سرچينې بايد د ټولني د ټولو افرادو په منځ کې په مساوي توګه ووېشل شي.

دا ستراتيژي په کليو کې د لاندنيو چارو د سرته رسولو سپارښتنه کوي:

- ۱- بې ځمکو او نیستمونو بزرگانو ته د ځمکو ورکول.
- ۲- په کمه بیه او یا په وړیا توګه د کرنیزو اعتبارونو او امتیازونو ورکول.
- ۳- د ځمکو د اصلاحاتو سرته رسول.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

- ستاسې په آند کوم لاملونه له کلیو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي؟
- مهاجرتونه په ښار کې کومې ستونزې جوړولای شي؟
- لاندیني لاملونه ښایي ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي:
  - بیکاري.
  - ناسم پراختیایي سیاست او د پلان جوړونې کمزوري، ښایي په یو هېواد کې ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي.
  - د درملنې، زده کړې او د لوړ مقام نه درلودل.
  - د کرنیزو ځمکو لېروالی، د ټولنیز امنیت نشتوالی، قومي او قبیلي اختلافات.
  - د دولت د پلان جوړونې نشتوالی.
  - په کلیوالي سیمو کې د پانګوالی نشتوالی، د ناعادلانه وېش سیاست، د فرصتونو او امکاناتو نه درلودل هغه عوامل دي چې له کلیو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي.
- د ښار خوا ته د کلیو د خلکو مهاجرت پر فرهنګي، اقتصادي او اجتماعي نامطلوبو اغیزو سربیره په مهاجرینو رواني او روحي فشارونه هم راولي. له هېواد نه جلا والی او نوي چاپېریال ته له ورته سره، مهاجرین له یو ډول پردیتوب او جلاوالي سره مخامخ کېږي چې دا عامل کیدای شي د ټولنیزو انحرافاتو او ناخوالو سبب شي. په ځانګړې توګه د وزګارتیا او نیستی موجودیت دی کار ته لمن وهي.
- دلته پوښتنه پيدا کېږي چې څنګه کیدای شي د دې مهاجرتونو مخنیوی وشي؟ له هغه ځایه چې د انسان ټول فعالیتونه د هغه ډار ټیاوو د پوره کولو لپاره سر ته رسېږي، نو د مهاجرینو مهاجرت ښارونو ته هم یو ښه او باکیفیته ژوند ته د رسېدو په هیله سرته رسېږي. دا ډېره ضروري ده چې دولتونه او حکومتونه دې د کلیوالو سیمو لپاره په خپلو سیاستونو او پلان جوړولو کې له اقلیمي، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي عناصرو سره پېژندګلوي پيدا کړي. داسې څېړنه او پېژندنه به د خورا ښې پلان جوړونې لامل شي چې د سیمې له اړتیاوو سره تړاو ولري او د لاس ته راوړل شوو پانګو د ضایع کیدو مخنیوی به وکړي.

همدارنگه که تعليم، کار او درملنه په کليو کې دود شي او د کليو د خلکو د ژوند د کيفي کچې لوړوالی د ښار د اوسېدونکو په څېر په نظر کې ونيول شي، په هغه صورت کې مهاجرت له منځه ځي. له بلې خوا که چېرته د مالدارۍ او کرنيزو توليداتو ساتنه وشي او محلي صنايعو ته د دولت په مرسته مناسب بازارونه پيدا شي نو کيدای شي په کليوالو اغېز وکړي او په کليو کې ژوند تېرولو ته زړونه ښه کړي.

سياسي پراختيا

سياسي پراختيا له هغو مفاهيمو څخه ده چې له دويمې عمومي جگړې وروسته د پراختيا په ادبياتو کې مطرح شوه. د دې اصطلاح په اړه مختلف نظرونه موجود دي. د ځينو افرادو له نظره سياسي پراختيا له داسې سياسي شرايطو نه عبارت ده چې د اقتصادي او صنعتي پراختيا لپاره لازمي او اساسي شرطونه گڼل کېږي. له دې کبله که چېرته سياسي او حکومتي شرايط چې د اقتصادي فعاليتونو د عملي کولو لپاره لازم دي منځ ته راشي او سياسي نظام د ټولني ودې او پرمختگ ته سرعت ورکړي، د سياسي پراختيا د تحقق په لاره کې به مخ پر وړاندې لار شي چې دا حالت د بنسټ د ودې مثبت اړخ ښيي، خو که سياسي نظام ونه شي کولی دا موخه لاس ته راوړي، نو په يوه ژوره کنده کې به ولوېږي.

د سياسي پراختيا مثبت اړخونه (شاخصونه) په لاندې ډول دي

- ۱- دولتي حاکميت يا د هېواد يو موټی توب.
- ۲- د ملت تشکل يا ملي يو موټی توب.
- ۳- د رايې د حق زياتوالی او آزاد انتخابات چې په هغه کې ډېر شمېر رايه ورکوونکي گډون وکړي.
- ۴- سياسي کيدل يا په سياسي جريانونو کې د خلکو فعال گډون.
- ۵- په تصميم نيولو کې د خلکو گډون.
- ۶- د خپلواکو گروپو نو زياتېدل.
- ۷- د مطبوعاتو آزادي او د ډله ييزو رسنيو وده.
- ۸- د زده کړې د امکاناتو پراخول.
- ۹- د قانون جوړوونکو د رول اغېزمنتيا او د ملت د نماينده گانو رغوونکي خدمتونه.
- ۱۰- د خلکو د شکايتونو پلټنې او حل لپاره د ځواکمنو سازمانونو رول.

په پراختيا کې د ښخو رول

د يوه ملت د پراختيا او ملي پرمختگ پروسه د ښخو له حضور او فعال گډون پرته له مشکل سره مخامخ کېږي څرنگه چې ويل کېږي ښخې د بشري ټولني نیمه برخه ده او د دې وس لري چې د پراختيا په رامنځ ته کېدو کې ښه رول ولوبوي. په دې شرط چې هغوی د اسلامي عقايدو، قواعدو او ارزښتونو په چوکاټ کې د تاريخ د يو خوځنده ځواک په توگه د سياسي، ټولنيز، اقتصادي او فرهنگي ژوند صحنې ته ور داخلې شي. ښخې د کورنۍ، ټولني او نړۍ د پرمختگ کيلي ده. د پرمختگ د عمومي انکشاف ضمانت کوي. څرنگه چې ليدل کېږي د افغانستان زياتره ښخې نالوستې دي او له انکشافی جريانونو څخه لېرې دي. څرگنده ده چې د دې نالوستو ډبرکيو په ځنډ او ورو حرکت د ملي کاروان سرعت د پراختيا او ملي پرمختگ په لوري کموي. له دې کبله له هر څه د مخه بايد د ښخو پرمختگ ته ډېره پاملرنه وشي چې د نسلونو بنسټ ايښودونکي او د پرمختگ بنسټ جوړوونکي دي.

د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

پوښنې

۱- کومو ټولنيزو شرايطو او عواملو ته بايد د ودې او پراختيا په بهير کې پاملرنه وشي؟
 ۲- د دې لپاره چې مادي سرچېنې په کليوالو سيمو کې عادلانه ووېشل شي، بايد کوم کارونه سرته ورسېږي؟

۳- هغه عوامل چې ښار ته د کليوالو د مهاجرت لامل کېږي کوم دي؟

۴- د پراختيا د مثبتو نښو او اړخونو نومونه واخلي؟

۵- د يو هېواد په ملي پرمختگ او پراختيا کې د ښخو رول څه شی دی؟

کورنۍ دنده

د سياسي پراختيا هغه خصوصيات او اړخونه مو چې په لوست کې ولوستل په کتابچوکې وليکئ او هغه اړخونه چې زموږ په هېواد کې عملي شوي دي، د (هو) او هغه چې نه دي عملي شوي د (نه) په کلمو نښه کړئ او د ځواب دليل مو ووياست.

اقتصادي پراختيا

خبرې پرې وکړئ

په تېر درس کې مو ولوستل چې پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره وي چې ټولنيزه، اقتصادي، سياسي، فرهنگي او ټکنالوژۍ پراخې خواوې او برخې ولري. بنايي د تېر لوستونو له مطالبو او محتواو نه مو د ټولنيزې، فرهنگي او سياسي پراختيا په اړه څه نا څه زده کړې وي. په دې لوست کې به تاسې د پراختيا اقتصادي برخه ولولئ. لاندې پوښتنو ته په ځير سره ځواب ورکړئ.

۱- که چېرته يوه کورنۍ د هغه عايد په پرتله چې لاس ته يې راوړي زيات لگښت وکړي، څه پايله به ولري؟

۲- ستاسې په سيمه کې د ورگارتيا علت څه شی دی؟

له ډېرو پخوا زمانو را پدې خوا د بشر د پوهې د کچې د لوړوالي په پايله کې، د انسان د ژوند کيفيت او وضعيت په دوامداره توگه د ښه والي او لوړېدو په حالت کې دی. په اروپا کې له فرهنگي او اجتماعي انقلاب (رنسانس) وروسته او بيا د صنعتي انقلاب په پايله کې د غربي هېوادونو چټک پرمختگونه پيل شول. يوازې هغه شرقي هېواد چې د نولسمې پېړۍ په آخر او د شلمې پېړۍ په پيل کې د ودې په بهير کې ور داخل شو جاپان و. وروسته د رنساس له دورې څخه چې په اروپا کې يو فکري انقلاب منځ ته راغی، د پرمختگ او رغونې شرايط دغو هېوادونو ته برابر شول. اما په خواشيني سره په همدې دوران کې، شرقي هېوادونه د مخ په ودې په لاره ورگډ نه شول او ځينو لاندولي لاره ووهله. که څه هم په دې هېوادونو کې ځيني

وختونه مؤقتي حرکتونه را پیدا شول، خو په دې علت چې د ټولني له عمومي فرهنگ سره يې پوره سمون نه درلود د حمايت وړ ونه گرځيد، ځکه په چټکۍ سره له منځه لاړل. پخوا د هېوادونو د پراختيا موندنې معيار سرانه عايد و. له سرانه عايد څخه مقصد د هر هېواد د داخلي ناخالصه عايد وېش دی، خو په دې برخه انتقادونه وشول چې د هېوادونو د پراختيا موندنې معيار اقتصادي وده يا د سرانه عايد لوړوالی نه دی. ځکه که لوړ سرانه عايد د پراختيا موندنې معيار ويولونو بايد د کويټ، عربي متحده اماراتو او قطر هېوادونو د لوړ سرانه عايد په درلودلو سره بايد د آلمان، فرانسې او انگلستان په پرتله ډېره پراختيا موندلې وای.

اقتصادي پراختيا څه ته وايي؟

اقتصادي پراختيا د توليدي ظرفيتونو د زياتوالي او د فزيکي، انساني او اجتماعي ظرفيتونو سره په خواکې ودې ته وايي. په اقتصادي پراختيا کې د ټولني اقتصادي او ټولنيز بنسټونه تغيير کوي چې د دې تغيير او تحول پايله په لومړۍ درجه کې:

- د اقتصادي نابرابريو راټيټول.
- د ټولني د توليد وېش او لگښت په برخه کې د تغيير راوستل.
- د توليد د کمې ودې په څنگ کې د ټولنيزو بنسټونو پرمختگ.
- بنيادي نظريات بدلون ومومي.
- په دوامداره توگه له موجوده سرچينو څخه د گټې اخيستلو ځواک ورځ په ورځ زياتيږي او هره ورځ يو نوښت څرگنديږي.

بايد د دوو مفهومونو اقتصادي ودې او اقتصادي پراختيا تر منځ توپير وشي: اقتصادي وده يواځيزه ده چې مقصد له هغه نه په ټولنه کې د شتمني او توليد زياتوالي دی او معمولاً د سرانه عايد له مخې اندازه کيږي، په دې بنسټ وده يو کمي مفهوم دی. که په يوه ټولنه کې د توليد کچه په يو څرگند پړاو کې نسبت پخواني پړاو ته زياته شي، وايو چې دې ټولنې وده کړې ده. دا زياتوالي کيدای شي د زراعتي محصولاتو د سطحې، د نويو کارخانو تاسيس، د موجوده او فعلي توليدي مرکزونو پراختيا او داسې نورو پايله وي. اقتصادي پراختيا د توليد د ډېرښت تر څنگ په بله پديده هم دلالت کوي او هغه کيفي مفهوم دی. که چېرته ټولنه خپله توليدی وړتيا د

بنو طریقو او مناسبې ټکنالوژۍ څخه په گټې اخیستلو سره زیاته کړي او له خپلو سرچینو څخه په ښه توګه استفاده وکړي، نو وایو چې د پراختیا په لاره کې یې قدم ایښی دی. څرنګه چې لیدل کېږي وده د پراختیا یوه برخه ده. په حقیقت کې له امکاناتو او سرچینو څخه بهتره ګټه اخیستل د تولید د زیاتېدو سبب ګرځي خو د تولید هر زیاتوالي ته پراختیا نه شو ویلای، د مثال په توګه د تولید زیاتوالی چې د زراعتي محصولاتو په پایله کې رامنځ ته کېږي وده ده. د تولید زیاتوالی چې د طریقو د ښه والی، د اصلاح شویو تخمونو د استعمال، د نباتي او زراعتي آفاتو ضد درملونو څخه د استفادې او د پرمختللي ټکنالوژۍ په پایله کې منځ ته راځي اقتصادي پراختیا ده. یو بل ټکی چې باید هغه ته پاملرنه وشي دا دی چې له ودې څخه لاس ته راغلې پایلې لنډ مهاله وي، خو له پراختیا څخه لاس ته راغلې پایلې کېدای شي اوږد مهاله وي او په اوږده موده کې لاس ته راځي. له همدې کبله ویل کېږي چې پراختیا یو اوږد مهاله بهیر دی.

اقتصادي پراختیا دوه اصلي موخې لري

اول- د شتمنی ډېرښت، د ټولني د خلکو هوساینه، د نیستی د جرړو ایستل.
دویم- د کار یا بوختیا ایجادول چې دا دواړه موخې عدالت رامنځ ته کوي. اقتصادي پراختیا ته پاملرنه په پرمختللو او وروسته پاتې هېوادونو کې توپیر لري. په پرمختللو هېوادونو کې له پراختیا څخه اصلي هدف د خلکو د هوساینې او د ژوند د امکاناتو زیاتوالی دی. په داسې حال کې چې په وروسته پاتې هېوادونو کې زیاتره د نیستی د جرړو ایستل او د ټولنیز عدالت زیاتوالی د پراختیا اصلي هدف جوړوي. هغه پوښتنې چې د یوه هېواد د اقتصادي پراختیا په اړه زموږ په وړاندې درېږي هغه د نیستی، نابرابرۍ او بې روزګارۍ اندازه ده چې معلومه شي په کومه کچه کې ده؟ که چېرته دا مسلې له ډېرې جګې کچې څخه ډېرې ټیټې کچې ته رابنکته شي، نو ویلای شو چې نوموړي هېواد د پراختیا لاره وهلې ده. هرکله که د دې اساسي ستونزو دوه مسلې او یا درې واړه (نیستی، نابرابرۍ او بې روزګارۍ) زیاتې شي او شدت پیدا کړي نه شو کولای چې د دې کار پایلې ته پراختیا ووايو، که څه هم سرانه عاید دوه برابره شوی هم وي. څرنګه چې وویل شول هغه هېوادو نه چې د پراختیا په حال کې دي، د اقتصادي پروګرام یو له اصلي موخو څخه

یې د نیستی له منځه وړل او د ټولني عامو خلکو ته د ټولنيزې هوساینې برابرول دي. د ټولنيزې هوساینې معنا، د ټولني د وگړو په جسم او روح کې د سلامتۍ راوستل، د پوهې رواجول او د ټولنيز قانون ماتونې مخنیوی دی. په دې ډول ټولنيزه هوساینه هغه وخت رامنځ ته کېدای شي چې نیستی له منځه لاړه شي او نابرابري کمه شي. کله چې مو غوښتي وي د یوې ټولني د ټولنيزې هوساینې کچه معلومه کړو، نو لازمه ده چې د ټولني د نیستی له وضعیت او د عاید له وېش نه ځان خبر کړو. ځکه چې که په ټولنه کې نیستی کمه او د عایداتو وېش مناسب وي، د هغې ټولني هو ساینه به ډېره وي.

د لوست تکرار

- ..... •
- ..... •
- ..... •
- ..... •
- ..... •

پوښتنې

- ۱- پخوا د هېوادونو پراختیا د کومو معیارونو له مخې معلومېدله؟
- ۲- اقتصادي پراختیا تعریف کړئ او ووايست چې پراختیا په ټولنه کې د کومو بدلونونو لامل کېږي؟
- ۳- د اقتصادي پراختیا موخې کومې دي؟
- ۴- اقتصادي پراختیا او اقتصادي وده څه توپیر لري؟
- ۵- له کومو طریقو او لارو څخه استفاده وشي چې هېواد د پراختیا په لور گامونه واخلي؟
- ۶- د ټولني په اقتصادي جوړښت کې له بدلون سره د ټولني په ټولنيز جوړښت کې کوم بدلونونه راځي؟

کورنۍ دنده

تاسې هر یو په خپله سیمه کې هغه کارونه گورئ چې د پراختیا څرگندوونکي دي او هغه کارونه چې د ودې څرگندوونکي دي، په یو لېست کې ولیکئ او وروسته بیا خپل لېست د خپلو ټولگيوالو له لېست سره پرتله کړئ.

د پراختیا او وروسته پاتېوالي عوامل

پرتله یې کړئ

کیدای شي ستاسې په سیمه کې داسې کورنۍ موجودې وي چې هغوی مادي ستونزې ونه لري او هڅه کوي چې خپل او د کورنۍ ژوند نور هم ښه کړي. د هغه ترڅنګه داسې کورنۍ هم شته چې ژوند یې له نیستۍ او محرومیت سره تړلی دی. آیا پوهیږئ د دې دوه کورنیو تر منځ د توپیر علت څه شی دی؟

هو! په دې نړۍ کې دوه ډلې خلک ژوند کوي. لومړۍ ډله کوچنۍ ډله ده چې په هوسا خیال او له مادي ستونزو څخه لیرې د خپل او د خپلو اولادونو د ښه ژوند سمبالولو په هڅه کې دي. دویمه ډله هغه انسانان دي چې خپل ژوند له نیستۍ او محرومیت سره جوخت پرمخ بیایي. دا خلک چې د ټولې نړۍ مخ په زیاتیدونکې نفوس تشکیلوي، د ژوند کولو لپاره له ستونزو او کړاوونو سره لاس او گریوان دي. د هېوادونو په کچه، لومړۍ ډله د هغو ټولنو جوړونکې ده چې په اصطلاح کې هغو ته پرمختللي هېوادونه وایي او دویمه ډله وروسته پاتې هېوادونه تشکیلوي. څرنګه چې وویل شول د اقتصادي پراختیا بحث له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ را په دې خوا په اروپایي هېوادو کې مطرح شو. په دې هېوادو کې د صنعت او ټکنالوژۍ د پرمختګ او د هغوی

له خوا د ضعيفو هېوادونو د بازارونو د ولکه کولو سره يو ځای د دې سبب شو چې په يوه لنډه موده کې د پرمختللو او وروسته پاتې قطبونو ترمنځ واټن زيات شي او دوه ډوله هېوادونه په نړۍ کې څرگند شي: پرمختللي او وروسته پاتې هېوادونه.

پراختيا موندلې هېوادونه کوم دي؟

د تعريف له مخې (پراختيا موندلي) هېوادونه هغه هېوادونه دي چې په بشپړه توگه صنعتي شوي وي او د يو پيچلي اقتصادي سيستم لرونکي وي. صنعتي شوي هېوادونه هغه هېوادونه دي چې له ۲۵٪ څخه زيات ناخالص داخلي توليدات يې صنعتي فعاليتونه تشکيل کړي. په حقيقت کې د اقتصاد محور يې صنعتي توليد (صادرات) وي، خو هغه څه چې د ډېر اهميت وړ دي (په کال کې تر ۱۰۰۰۰ ډالرو زيات) د سرانه عايد لوړ والی دی.

وروسته پاتې هېوادونه کوم دي؟

له دويمې نړيوالې جگړې وروسته او د عمومي نظم له راتلو سره سم په نړۍ کې (د ډېرو تراستعمار لاندې هېوادونو د خپلواک کيدو تر څنګه) د پراختيا موندلو او وروسته پاتې هېوادونو تر منځ دا خلا په بڼه توگه څرگنده شوه او د نړۍ مختلف هېوادونه يې له دې اساسي پوښتنو سره مخامخ کړي دي چې: ولې په نړۍ کې ځينې خلک په لوړه او مطلقي نېستۍ کې ورځې تېروي او ځينې خلک په کامله هوساينه کې؟ له همدې وروسته په نړۍ کې پراختيا منځ ته راغله. نن ورځ د دريمې نړۍ د هېوادونو لپاره د وروسته پاتې د تعبير پر ځای د پراختيا په حال کې اصطلاح څخه کار اخيستل کېږي.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

ستاسې په فکر! ولې ځينې هېوادونه شتمن او ځينې نور وروسته پاتې دي؟
بنايي د يوه هېواد لرغونتوب او عمر د هغه د نېستمنۍ او شتمنۍ علت وي. خو که چېرته لرغونتوب د دې خبرې دليل وي نو ولې د مصر هېواد د درې زره کلونو تاريخي لرغونتوب سره

سره یو نیستم او وروسته پاتې او د کاناډا او امریکا هېوادونه چې له ۱۵۰ کالو څخه زیات عمر نه لري، اوس د پرمختللو او پراختیا موندلو هېوادونو له جملې څخه شمېرل کېږي.

د طبیعي صنایعو او د استحصال وړ معدنونو اندازه هم نه شي کولی د یوه هېواد د نیستمنۍ او شتمنۍ دلیل شي، ځکه جاپان یو داسې هېواد دی چې له ۸۰ سلنه زیات غرونه دي او مناسبه خاوره نه لري، خو بیا هم د خپلې اړتیاو وړیچې له محدودې زراعتي ځمکې څخه پوره کوي، خام ارزان بیه مواد د نړۍ له نیستمونو هېوادونو څخه را واردوي، د صنعتي محصولاتو او د قیمتي توکو په توګه یې صادروي چې له امریکا وروسته دویم لوی صنعتي قدرت بلل کېږي. ډېر زکات، قوم یا نسب او د پوستکي رنگ هم نه شي کولی چې د هېوادونو په پرمختګ او وروسته والي کې رغنده رول ولوبوي، ځکه چې د نیستمونو او شتمونو هېوادود ډیپلوماتیکو کړو وړو په څېرلو سره دا جوته شوې ده چې کوم د پام وړ توپیر په هوبنیاری او فکر کې نه لیدل کېږي.

نو توپیر په څه کې دی؟ یو لړ لاملونه شته چې د پراختیا نه موندنې علایم او آثار ګڼل کېږي، لکه: د پانګې کموالی، د متخصصو او ماهرو بشري ځواکونو کموالی چې د وروسته والي لاملونه او نښې دي.

سربیره پردې په عمومي او کيفي توګه کولی شو چې د وروسته پاتې هېوادونو ګډ خصوصیات داسې ډلبندي کړو:

- ۱- د خلکو د ژوند د سطحې او کیفیت ټیټوالی.
- ۲- وزګارتیا، کم کار او د مزد د اندازې ټیټوالی.
- ۳- کرنیزو تولیداتو سره تړاو یا د لومړنیو موادو صادرات (تولیدي سرچینې).
- ۴- اقتصادي تړاو او په نړیوالو اړیکو کې زیانمن کېدل.
- ۵- نا مناسب سیاسي حکومتي جوړښت.
- ۶- ټولنیزه نابرابري.
- ۷- د منځنۍ طبقې کمزورتیا.

ځينې اقتصادپوهان د طبيعي سرچينو کموالی، د پانگې نه تشکېلېدل او په کافي اندازه د سپما نشتوالی او داسې نور د هېوادونو د وروسته پاتېوالي علت بولي. رښتيا چې د طبيعي سرچينو زياتوالی او د سرمايي سرچينو ته لاسرسی په اقتصادي پراختيا اغېز اچوي، خو د پام وړ ټکی دا دی چې: جنوبي امريکا، لاتيني امريکا، افريقايي او آسيایي هېوادونه د طبيعي سرچينو او معدني زېرمو له اړخه شتمن دي، د مثال په توگه: د منځني ختيځ د نفتو او گازو سترې زېرمې يا په لاتينه امريکا او جنوبي امريکا کې د مسو او سربو سرچينې او په افريقا کې د پاملرنې وړ د طلا او نقرې د زېرمو نومونه اخستلای شو چې سره له دې هم پرمختللي هېوادونه نه بلل کېږي. له پورتنیو معلوماتو څخه داسې پايله اخلو چې په پراختيا موندونکو او پراختيا نه موندونکو هېوادو د نړۍ وېشل د طبيعي سرچينو نابرابره وېشنه او د نفوس ډېروالی نه دی. ځينې پوهانو يو لړ محدودوونکي عوامل لکه: د نفوسو نا منظمه وده د ما هر انساني ځواک کموالی، د سرمايي او مالي امکاناتو کمښت د پراختيا په حال کې هېوادو د وروسته پاتې کېدو عوامل گڼي.

نن دا ثابته شوي ده، په کومه اندازه چې طبيعي سرچينې په پراختيا کې اهميت لري، هومره علم او ټکنالوژي هم د اهميت وړ دي. پرمختللي ټکنالوژۍ کولی شي خپله په يوازې ډول په نسبي توگه د هېوادونو لپاره گټوره تمامه شي، د بېلگې په توگه: جاپان، کوريا او سنگاپور چې کافي طبيعي سرچينو نه لري، خو د صنعت له پلوه په ډېرو مهمو لاس ته راوړنو بريالي شوي دي. په داسې حال کې چې د ارجنټاين په څېر هېواد او ځينې نور هېوادونه د ډېرو شتمنو زېرمو او طبيعي سرچينو له درلودلو سره سره د پراختيا په حال کې هېوادونه دي.

افغانستان له پخوا نه تراوسه له انحطاط او ورسته پاتېوالي، څخه ځورېږي او هميشه د دې مسلې نه د خلاصون د علتونو په لټه کې دی. سياسي استبداد د ادارې او مديريت کمزوري بې ځايه غوښتنې، مخالفونو، د سواد د کچې ټيټوالی، په لويو قدرتونو پورې تړل، د قومونو

ډېروالی، ټولنيزه گډوډي، د استعمار گرو لاسوهنه او همدارنگه د گاونډيانو متضادې گټې د افغانستان د وروسته پاتېوالي مهم عوامل تشکيلوي.

په فرهنگي، سياسي او اقتصادي ساحو کې د وروسته پاتېوالي ډېر مهم کورني عوامل دا دي: استبداد، داخلي جگړې، ناپوهي د مالي او پانگي امکاناتو کمښت او نور. بهرني عوامل چې يو ډول نه يو ډول يې د افغانستان په وروسته پاتېوالي کې اغېزناک نقش درلود، هغه استعمارگر هېوادونه وو چې د خپلو اقتصادي او سياسي گټو لپاره يې په دوامداره توگه د افغانستان د سياسي تاريخ په اوږدو کې د جنگ اوږديدل، نا امنی، کشمکش او په افغانستان کې يې د يو ضعيف او پييلي دولت د مستقر کولو سياست تعقيب کړی دی. بالاخره د سيمې مهم هېوادونه او گاونډيان او د هغو متضادې گټې د داخلي جنگونو، ناامنيو او په عمومي توگه د افغانستان د انحطاط او وروسته پاتېوالي سبب شول. بايد ووايو چې زموږ په ټولنه کې د وروسته پاتېوالي او نېستۍ يو عامل له فرهنگي نعمتونو څخه د محرومو قشرونو بې برخې کيدل دي، ځکه چې:

- له فرهنگي نعمتونو څخه د محرومو طبقو برخمن کيدل د ټولني د ودې سبب کېږي.
- په پايله کې د ټولني فرهنگ شتمن کېږي.
- فرهنگي شتمني د هوبنياری او نوښت ساه د ټولني په وجود کې نغاړي.
- کله چې ټولنه نوښتگره وي تفکر په ټولنه کې ژوندي کېږي.
- په يوه ټولنه کې د تفکر په ژوندي کيدو سره ټولنه هېڅ وخت د نېستۍ خوا ته قدم نه ردي.

په دې ډول ټولنه د ټولو اقتصادي، سياسي، اجتماعي او فرهنگي ستونزو د حل په اړه د ښه او سم تشخيص خاونده کېږي.

د لوست تکرار

.....●

.....●

.....●

.....●

.....●

پوښتني

- ۱- پراختيا ته د رسيدونکې هېواد او د وروسته پاتې هېواد تر منځ توپير څه شی دی؟
- ۲- د وروسته پاتې هېوادونو گډې ځانگړتياوې بيان کړئ.
- ۳- د پرمختللو هېوادونو گډې ځانگړتياوې بيان کړئ.
- ۴- کوم عوامل د يوه هېواد په پرمختيا او وروسته پاتېوالي کې رول لري؟
- ۵- زموږ د هېواد د وروسته پاتېوالي کورني عامل څه شی دی؟
- ۶- زموږ د هېواد د وروسته پاتېوالي بهرنی لامل څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سيمه کې چې تاسې ژوند کوئ نيستي شته او که نه؟ که وي د دې نيستی په اړه څېړنه وکړئ او دا څېړنه مو د نورو ټولگيوالو سره مقايسه کړئ.

پراختيا او د ژوند چاپېريال

خبرې پرې وکړئ

انځور ته وگورئ او د هغه په اړه په ټولگي کې خبرې وکړئ.

۱- آیا کوم وخت د هغو خخلو له څنګه تېر شوي یاست چې د سرک په خوا کې اچول شوي

وي، هغه وخت تاسې ته څه احساس پیدا شو؟

۲- که چېرته بازار ته د کوم شي د پیرودلو لپاره تللي یاست، نو هر ورو به تاسې هلته ډېر

موټرونه، د خلکو ګڼه ګڼه، دوکانونه او کراچي لیدلي وي، آیا کوم شيان تاسې هلته ولیدل چې

د ژوند د چاپېریال د ککړتیا لامل شوي وي؟

په تېر لوست کې مو ولوستل چې پراختیا د نیستی او نا انډولۍ له منځه وړلو او د صنعتي کیدو،

په ټولنیزو اړیکو او سیاسي چارو کې د عدالت پر بنسټ د خلکو د ګډون د زیاتوالي په معنا ده. په

دې درس کې د ژوند چاپېریال تعریف او اهمیت او د ژوند د چاپېریال او پراختیا ترمنځ دوه اړخیزې

اغېزې لولی.

د ژوند چاپېریال څه شی دی؟

ټول چاپېریال چې په هغه کې ژوند دوام لري، د ژوند چاپېریال نومېږي. د بېلګې په توګه د اوبو

ډنډ، یو ښار، اوقیانوس، بیدیاوې، غرونه او داسې نور دا ټول د ژوند د چاپېریال له ډولونو څخه

دي. د ژوند په چاپېریال کې ژوندي موجودات د بې ساه شیانو لکه: خاوره، اوبه، گازونه او نورو

موجوداتو سره یوځای شتون لري. ژوندي موجودات پخپلو کې او همدارنګه د بې ساه موجوداتو

سره متقابلې اړیکې ساتي. دا اړیکې د ژوند د چاپېریال د دوام او بقا لپاره اړینې دي. د ژوند

چاپېریال په دې ډول هم تعریف شوی دی: چاپېریال هغه فضا ده چې ټول فزیکي، بیولوژیکي،

ټولنیز، سیاسي او نور هغه شرایط پکې شاملېږي چې ټول ژوندي موجودات پکې ژوند کوي او

د هغو د روابطو مجموعه جوړوي. په یو بل تعریف کې راغلی دي: د ژوند چاپېریال د خارجي

اوضاعو او احوالو مجموعې ته وايي چې د ژونديو موجوداتو په وده، پراختيا او بقا باندې اغېز لري. د ژوند چاپېريال د مفهوم د ښه درک لپاره اړينه ده چې له طبيعي سرچينو او د هغو د استفادې له طريقو سره آشنا شو.

طبيعي سرچينې څه شی دي؟

په عمومي توگه هغه شيان دي چې خدای (جَلَّ جَلَالُه) په طبيعت کې پيدا کړي دی او ژوندي موجودات ترې گټه اخلي. مور د غره له تېرو څخه په کار اخيستلو خپل ځان ته کور جوړو، له معدنونو څخه د هر ډول فلزاتو په را ايستلو سره د اړتيا وړ لوبښي او وسايل جوړوو، له وښو او ځناورو څخه د اړتيا وړ پوښاک او خواړه برابروو.

طبيعي سرچينې په درې ډوله دي

- ۱- نه رغيدونکې سرچينې: دا ډول سرچينې د گټې اخيستلو په بهير کې کمپري او بالاخره ختميري لکه: د ډبرو سکاره، مالگه، تيل، گاز او نور معدنونه.
- ۲- بيا رغيدونکې سرچينې: د طبيعي منابعو يو بل ډول دی چې د معقولې او مناسبې گټې اخيستني په پايله کې نه ختميري او د بيارغونې وړ دي. لکه: کبان، ځنگل، وابښه او داسې نور.
- ۳- نه تماهيدونکې سرچينې: چې د هغو اندازه په طبيعت کې ډېره زياته ده، لکه: اوبه، هوا او انرژي.

په بشري نړۍ کې د انسانانو د اړتياوو وده او زياتوالی د ډول او کيفيت له نظره د طبيعي سرچينو له ظرفيت سره يوشان نه دی.

يو له هغو موضوعاتو چې له طبيعي سرچينو څخه د استفادې د ښه مديريت په کولو کې بايد په نظر کې ونيول شي، هغه د ځمکې د تحمل وړ ظرفيت (Carring capacity) دی.

د تحمل وړ ظرفيت څه شی ته وايي؟

هغه اندازه خلک چې په يو چاپېريال کې ژوند کوي او د ژوند هغه چاپېريال په دوامداره توگه د هغوی اړتياوې پوره کړای شي، د تحمل وړ ظرفيت ورته ويل کېږي، که چېرته د ژوند له چاپېريال نه د غير معقولې گټې او د نفوس د زياتوالي په نتيجه کې له زغم وړ طاقت څخه څه ورزيات شي ښکاره ده چې طبيعي منابع هغوی ته کفايت نه کوي او په چټکۍ سره ختميري او زيان ويني ترډې چې کيدای شي بيا د رغونې وړنه وي.

د نړيوال ژوند د چاپېريال له مهمو موضوعاتو سره بلدتيا پيدا کړئ،

بحث پرې وکړئ

- ستاسې په اند کوم شيان د ژوند د چاپېريال د ککړتيا سبب کېږي؟
- آیا دا خطرونه او زيانونه يوازې يو ملک ته اوکه ټولو ملکونو ته متوجه دي؟

د بشر د تمدن پرمختگ، معاصرې ټکنالوژۍ او د نفوسو ډېروالي، ننی نړۍ په ځمکه، هوا او اوبو کې په ککړتیا اخته کړې ده. چې د ځمکې د سر د اوسیدونکو ژوند یې له لوی گواښ سره مخامخ کړی دی.

کوم موضوعات چې په دې برخه کې ورته اشاره کېږي یوه بې سرحد ساحه لري. یعنې داگواښ یوه هېواد ته متوجه نه دی او د هغو د حل لپاره د هېوادونو ترمنځ تفاهم او مرستې ته اړتیا ده.

د ژوند د چاپیریال د ککړتیا او گواښ لاملونه

۱- د ځمکې د تودوخې زیاتیدل (گلخانه یې) گازونه.

د ځمکې د تودوخې د درجې د لوړیدو له مهمو عواملو څخه یو د گلخانه یې گازونو زیاتوالی او د ضرورت وړ تنفسي هوا کموالی دی. د کاربن ډای اکساید په گاز کې زیاتوالی او ټول وړانوونکي گازونه د صنعت د پرمختگ له امله دي چې په لویدلو کې یې نامطلوبو اغیزو ته پاملرنه ونه شوه. خو وروسته پوهان په دې پوه شول چې هغه ماشین آلات چې د سون د تیلو او په نورو غورو باندې فعالیت کوي، خپله د کاربن ډای اکساید د گازونو د تولید سبب کېږي. د دې گازونو له حده زیاته برخه د ځمکې په شاوخوا راټولېږي. د دې گازونو بې حده زیاتوالی او تولیدېدل د ځمکې په چاپیریال کې د گاز د یو پېر قشر سبب ګرځي چې د گل خانو د پلاستیک پوښ په څېر د تودوخه د ځمکې سطحې ته نږدې ساتي او د گلخانې په څېر د ځمکې د هوا د تودیدلو سبب ګرځي.

۲- د ازون د قشر یا سطحې کمېدل

دویمه ستونزه چې د انډېښنې وړ ده هغه د ازون قشر ته چې د ځمکې د ساتنې لپاره د هغې په شاوخوا کې ځای لري زیان رسېدل دي. د ازون قشر تقریباً په ۲۴ کیلو مترۍ کې د ځمکې په سر د دې سیارې په شاوخوا چاپېر شوی دی او ماورا بنفش د وړانگو په جذبولو سره ځمکه او د هغه ټول موجودات له زیان اړوونکو وړانگو څخه ساتي. هغه گازونه چې له صنایعو، وسایطو او نورو ماشینونو څخه د گټې اخیستنې په پایله کې تولیدېږي، د ازون په قشر وړانوونکي او ویجاړوونکي اغېز لري او حتی د ازون د قشر په سطحه باندې یې د یو سوري جوړولو امکانات برابر کړي دي.

۳- د دښتو پراختیا او د حاصل خېزې خاورې کمښت

د گټې وړ ځمکې د نړۍ په گوټ گوټ کې د شاربېدو او له منځه تللو له خطر سره مخامخ دي.

علمي خپرونو هم دا جوته کړې ده چې له ۱۰ تر ۱۱ په سلنه د نړۍ حاصل ورکونکې خاوره په هغه کچه ککړه شوې ده چې د هغو بیرته رغونه تقریباً ناممکنه ده.

۴- د هوا ککړتیا او اسیدی بارانونه

اسیدی بارانونه هم د هوا د ککړتیا یو عامل گڼل کېږي. هغه اکسایدونه چې د سون د تپلو له مصرف او سوځولو نه حاصلېږي. په هوا کې د اوبو له موجود بخار سره یو ځای کېږي او داسې اسیدونه تشکیلوي چې له وریځو سره د ځمکې په سر حرکت کوي، کله چې وریځې په باران تبدیلې شي دا اسیدونه د ځمکې مخ ته راگرځي او د ځنگلونو، گیاهو او حتی د انسانانو په لاس جوړ شویو ساختمانونو ته د زیان او د اوبو د سرچینو د ککړتیا سبب گرځي.

۵- د زهرې (سمي) خړلو غورځول

د صنعتي چارو له امله، یو ډېر شمېر صنعتي زهرې خړلې او اضافي مواد منځ ته راځي چې د خښېدو په پایله کې د چاپېریال د ککړتیا سبب گرځي. زهرې فلزات د ژوندانه چاپېریال او د خلکو ژوندانه ته زیان رسوي. د زهرې موادو غیر اصولي انتقال او د هغو په سمه توګه نه دفع کول هم د ژوندانه د چاپېریال له ستونزو څخه شمېرل کېږي.

۶- د ځنگلونو له منځه وړل

د ځنگلونو چټک تخریب او له منځه تلل لاندې ژبو پوليټیکي او بې سرحد اغېز درلودای شي: **الف:** د ځنگلونو د پوښښ له منځه تلل د خاورې د چټک شاربېدو، د رودونو او اوبو د سرچینو د ککړتیا لامل گرځي.

ب: د کاربن ډای اکساید د جذب او اکسیجن د تولید اندازه او ظرفیت کمېږي. او د ځمکې تودوخه زیاتېږي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په فکر! آیا د دې ټولو خطرونو مخنیوی کولی شوکوم چې بشریت له هغه سره مخامخ دی؟ څنګه؟ ستاسې مسؤلیت د ژوند د چاپېریال پر وړاندې څه دی؟

په اوسمهال کې دوامداره پراختیا په سیاسي برخو او هم په خپرنیزو برخو کې په پراخه توګه د نړۍ په سطحه د استفادې وړ گرځي.

دوامداره پراختیا څه شی ده؟

بې له دې چې د راتلونکي نسل اړتیاوو ته زیان ورسیري، د خپلو اوسمهالو اړتیاوو پوره کولو ته دوامداره پراختیا وايي. په ساده ژبه، ننني انسانان د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره باید د طبیعت له

سرچینو څخه په معقوله توگه گټه واخلي، ځکه چې راتلونکي نسل هم له دې سرچینو څخه د گټې اخیستلو حق لري. په دې تعریف کې د نیستی او طبیعي سرچینو ته د لاسرسی په اړه د نن او راتلونکي نسل تر منځه د عدالت رعایت کولو په اړه فکر نغښتی دی او خلک یې له طبیعت نه د معقولې استفادې، د ژوند د چاپیریال او د ژوندیو موجوداتو او ځناورو ساتنې ته هڅولي دي.

الله (جَلَّ جَلَالُهُ) انسان له خاورې نه پیدا کړ او په هغه کې یې روح واچاوه نو انسان او د انسان د ژوند او حیات ټولې پدیدې له ځمکې او خاورې نه پیدا دي او خاوره د ځمکې پوټکی (قشر) دی. الله (جَلَّ جَلَالُهُ) ټول موجودات او شیان په یوه پېچلې اړیکه کې د انسان لپاره پیدا کړل او انسان یې د دوی په استفاده کې له اسراف کولو نه منع کړ. د اسلام په مقدس دین کې درې شیان مطلوب دي.

۱- په هغو سرچینو او شتمنیو چې الله (جَلَّ جَلَالُهُ) په ځمکه، آسمان، د ځمکې په تل او په بحرونو کې د انسان د استفادې لپاره پیدا کړي دي، د الله (جَلَّ جَلَالُهُ) د شکر ادا کول.

۲- په بحر، ځمکه او آسمان کې له شتمنیو او سرچینو څخه په دوامدره، همپشه سنجیده او اسراف نه کوونکې توگه گټه اخیستنه.

۳- د الله (جَلَّ جَلَالُهُ) له نعمتونو څخه له هر ډول چټلې، نجاست او کثافت نه پرته، پاکه گټه اخیستنه چې نضافت د شریعت مطلوب او د ایمان جز دی. که چېرته انسان له دې سرچینو څخه معقوله استفاده ونه کړي، دا عمل د دې لامل کېږي چې استفاده کوونکي له خپلو اړتیاوو څخه زیات او د نورو د اړتیاوو په نظر کې نیولو څخه پرته ترې استفاده وکړي چې دا عمل اسراف دی او اسراف حرام دی. د دې لپاره چې یوازې د نن ورځې د انسان پرمختیا او سوکالي د اسلام مقصدنه دی بلکې د اسلام مقصد له نن څخه د قیامت تر ورځې د انسان ترقي او پرمختگ دی. انسان پراختیا ته اړتیا لري چې خلک هم د انساني شرایطو بڼه والي ته او هم د ژوند د چاپیریال د ساتنې یعنې د طبیعت د تولید قدرت او د تنوع د ساتنې ته پاملرنه ولري. چې د دې کار په عملي کولو سره ځینې نظریات د پراختیا او د ژوند د چاپیریال په اړه پای ته رسېږي. داسې نظرې چې گوندې دا دوه یو د بل په مقابل کې دروي، خو موږ باید دا ومانو چې دا دواړه اصولونه (د ژوند چاپیریال او پراختیا) د یوه بهیر دوه نه بېلدونکې برخې دي.

کومې چارې چې په موږ پورې اړه لري چې د چاپیریال د پاک ساتلو لپاره یې سرته ورسوو ځینې یې په لاندې ډول یاد وو:

- موږ باید نیالگي کښېښوو، کبله وکړو او چاپیریال پاک وساتو.

- خځلې او کثافات باید په یو ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- د ونو او پارکونو څخه څارنه او ساتنه وکړو. هغو ته اوبه واچوو او له ماتولو نه یې ډډه وکړو.
- په خوړونو، پارکونو او سرکونو کې کثافات وانه چوو.
- انرژي باید ډېره او بې ځایه مصرف نه شي او د بې کیفیته تیلو او د سون موادو له استفادې نه چې د ژوند چاپېریال ککړوي ډډه وکړو.
- هغه د بیا استفادې وړ شيان چې باید لرې واچول شي، د کوچنیانو لپاره ترې د لوبو شيان جوړکړو.
- د پلاستيکي کڅوړو پر ځای له کاغذي او ټوکریزو کڅوړو ګټه واخلو او یا که له پلاستيکي کڅوړو څخه استفاده کوو، وروسته له استفادې هغه باید د خځلو په ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- ژوي ونه زورو او داسې نور.

د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•

پوښتنې

- ۱- د ځمکې د زغم اندازه څه شی ده؟ وېې لیکئ.
- ۲- که له طبیعي سرچینو څخه په معقوله توګه استفاده ونه شي، څه به پېښ شي؟
- ۳- نه رغیدونکي طبیعي سرچینې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
- ۴- ولې ویل کېږي چې پراختیا د ژوند د چاپېریال د ککړیدو لامل ګرځي؛ آیا دا سمه ده؟
- ۵- د ژوند د چاپېریال ککړتیا د انسانانو ژوند ته څه زیان رسوي؟
- ۶- د ځمکې د کړې تودیدل (ګلخانه یي اغېز) څه شی دی؟ بیان یې کړي.
- ۷- د ځمکې د تودوخې د درجې لوړوالی په اقلیم کې کوم تغیرات راولي او د کومو پېښو لامل کېږي؟

کورنۍ دنده

څلور هغه کارونه چې تاسې یې د ژوند د چاپېریال د پاکوالي لپاره سرته رسولای شئ ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې و لولئ.

د خپرکي لنډيز

۱ - پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختگ، حواکمنۍ او حتی لويوالی خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنگه پراختيا د پراخوالي په معنا هم ده.

۲ - د هر ډول پراختيا اساس فرهنگي پراختيا ده او له هغه حايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسيدل دي او د دې پراختيا بنسټ انسان دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا بنسټ به هم فرهنگي پراختيا وي.

۳ - هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په بهير کې د پاملرنې وړ دي عبارت دي له:

۱ - د مطلقي نېستۍ د له منځه وړلو په مقصد لاس په لاس، فوق العاده او بېړنۍ مرستې چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او گريوان ده.

۲ - د اساسي اړتياو، لکه: خوړو، استوگنځۍ، د سون موادو، کاليو او ځينو ټولنيزو اړتياوو، لکه: د بشري حقونو زده کړې او د دندې لاسته راوړلو لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقوفونو او نقشونو لاسته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل دي.

۴ - اقتصادي پراختيا: هغه پرمختگ چې د د توليدي، فزيکي، انساني او اجتماعي ظرفيتونو د زياتوالي سره يو حايي وي، اقتصادي پراختيا بلل کېږي.

۵ - ټول هغه چاپېريالونه چې هلته ژوند دوام لري، د ژوند چاپېريال ورته ويل کېږي.

۶ - د ژوند د چاپېريال پاک ساتل او د اقليم د تغيير د مخنيوي لپاره هڅې د ټولو بنسټونو او د هېواد د هر وگړي مسؤوليت او دنده ده.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**